

89/2019

**БЮЛЕТЕНЬ
УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ**

**УКРАЇНСЬКЕ
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО**

Українське релігієзнавство № 89

Бюлетень «Українське релігієзнавство» є періодичним науковим виданням, що рецензується. Видається з 1996 року.

*Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 23648-13488 ПР від 21.11.2018 року.

З 2017 року бюлетень включено та проіндексовано в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus.

*Адреса редакції: 01001 Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4, оф.324.

Тел. . (+38067) 466-97-03 – головний редактор,

Тел./факс (+38044) 279-04-18 – редакція бюлетеня.

E-mail: info@uars.info , redactor@uars.info

Веб-сторінка наукового видання: <https://uars.info/uars>

*Редакція бюлетеня може публікувати статті й матеріали, не поділяючи позиції їх авторів.

*Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та назв несуть автори.

*Редакція залишає за собою право виправляти мову, стилістику, редагувати матеріал відповідно до стандарту видруку статей.

*При передруку посилання на «Українське релігієзнавство» обов'язкове.

*Усі права застережені ©

ISSN 2306-3548
EISSN 2617-9792

The Bulletin of NGO "Ukrainian Association of Researchers of Religion"

Ukrainian

Religious Studies № 89

The Bulletin "Ukrainian Religious Studies" is a periodical publication that is reviewed. Issued since 1996.

*Certificate of state registration KB No. 23648-13488 ПП of November 21, 2018.

Since 2017, the journal has been included and indexed in the international science-based database Index Copernicus

*Address of the editorial office: 01001 Kyiv-1, str. Triokhsviatytska, 4, of. 324.

Mob. (+38067) 466-97-03 - Editor-in-Chief

Tel./fax (+38044) 279-04-18 - editorial board

E-mail: info@uars.info , redactor@uars.info

<https://uars.info/index.php/uars>

*The editorial board may publish articles and materials, not sharing the positions of their authors.

*The authors are responsible for the authenticity of the facts, quotes, their own names and titles.

*The editorial board reserves the right to correct the language, stylistics, editing material in accordance with the publication standard of articles.

*Reprinting reference to "Ukrainian Religious Studies" is mandatory.

*All rights reserved©

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Колодний Анатолій – головний редактор, доктор філософських наук, професор, президент ГО "Українська асоціація релігієзнавців" (УАР), заступник директора-керівник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (Київ, Україна)

Головащенко Сергій – співголова головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету "Києво-Могилянська Академія" (Київ, Україна)

Павленко Павло – заступник гол.редактора, доктор філософських наук, член Правління УАР, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ (Київ, Україна)

Базик Дмитро – вчений секретар бюлетеня, кандидат філософських наук, науковий співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ (Київ, Україна)

Елбакян Катерина – доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник-експерт Центру релігієзнавчих та етно-культурних досліджень та експертизи при кафедрі державно-конфесійних відносин Інституту держслужби та управління Російської академії народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації (Москва, Росія)

Казанова Хосе – доктор соціології релігії, професор соціології і теології, старший науковий співробітник Берклі Центру з релігії, миру і світових справ Джорджтаунського університету (Вашингтон (ДС), США)

Саган Олександр – доктор філософських наук, професор, віце-президент УАР, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ (Київ, Україна)

Санніков Сергій - доктор філософії з теології, професор кафедри богослов'я і релігієзнавства Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова (Київ, Україна)

Сітарчук Роман – доктор історичних наук, професор, віце-президент УАР, проректор Полтавського національного педагогічного університету (Полтава, Україна)

Стаховська Єва – доктор філософії із соціології, заступник директора Інституту соціальної профілактики та ресоціалізації Варшавського університету (Варшава, Польща)

Филипович Людмила – доктор філософських наук, професор, віце-президент УАР, зав. відділом філософії та історії релігії Відділення релігієзнавства ІФ НАН України (Київ, Україна)

Харьковщенко Євген Анатолійович – доктор філософських наук, професор, член Правління УАР, зав.кафедрою Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка (Київ, Україна)

Шепетяк Олег Михайлович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського національного університету ім.Б.Грінченка (Київ, Україна)

Рекомендовано до друку Правлінням
ГО «Українська Асоціація релігієзнавців»
Протокол № 10 від 10.12.2019.

© ГО «Українська Асоціація релігієзнавців», 2019
© Автори статей, 2019

EDITORIAL BOARD

Kolodnyi Anatolii – Editor-in-Chief, PhD in Religious Studies, Professor, President of **Ukrainian Association of Researchers of Religion (UARR)**, Deputy Director-Head of the Department of Religious Studies of the Institute of Philosophy named after H.S. Skovoroda of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Golovashchenko Sergiy - Co-Editor-in-Chief, PhD in Religious Studies, Professor of Philosophy and Religious Studies Department of National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kyiv, Ukraine)

Pavlenko Pavlo – Deputy Chief Editor, PhD in Religious Studies, Member of Management Board of UARR, Leading scholar of the Department of Religious Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Bazyk Dmytro – Scientific Secretary of the Bulletin, Ph.D. in Religious Studies, Scholar of the Department of Religious Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Elbakyan Ekaterina – PhD in Religious Studies, Professor, Senior Scholar-expert at the Center for Religious Studies and Ethnocultural Studies and Expertise at the Department of State-Confessional Relations of the Institute of Public Administration and Management of the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration (Moscow, Russia)

Casanova Jose – PhD in Sociology of Religion, Professor of Sociology, Theology and Senior Fellow at the Berkley Center for Religion, Peace, and World Affairs of George-town University in Washington (DC, USA)

Sagan Oleksandr – PhD in Religious Studies, professor, Vice-President of UARR, Leading scholar of the Department of Religious Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergei Sannikov - Doctor of Philosophy in Theology, Professor of Theology and Religious Studies Department of the National Pedagogical University by M.Drahomanov (Kyiv, Ukraine)

Sitarchuk Roman – PhD in History, professor, Vice-President of UARR, Vice-Rector of the Poltava National Pedagogical University (Poltava, Ukraine)

Stachowska Ewa – PhD in Sociology, senior lector, Vice-Director of the Institute of Social Prevention and Resocialisation at the University of Warsaw (Poland)

Fylypovych Liudmyla – PhD in Religious Studies, Professor, Vice-President of UARR, Head of the Philosophy and History of Religion Department of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Kharkovchshenko Yevgeny – PhD in Religious Studies, Professor, Member of Management Board of UARR, Head of the Religious Studies Department of the Kyiv National University by Tarasa Shevchenko (Kyiv, Ukraine)

Shepetiak Oleg – PhD in Religious Studies, Professor of the Department of Philosophy of the Kyiv National University by Boris Grinchenko (Kyiv, Ukraine)

*Recommended for printing
by the Management Board of "UARR"
Protocol No. 10 dated 10.12. 2019*

© NGO "Ukrainian Association of Researchers of Religion", 2019
©Authors of articles, 2019

ЗМІСТ

Слово редактора	9
<i>ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ</i>	13
<i>Олександр Бродецький.</i> Гуманістичні ефекти ціннісної синергії релігійно-етичних ідей: методологічне підґрунтя та прикладні горизонти.....	13
<i>Oleksandr Brodetskyi.</i> Humanistic effects of the value synergy of religious ethical ideas: the methodological platform and applied horizons	13
<i>ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ</i>	26
<i>Олена Зайченко.</i> Протестантські євангелічні течії в Україні у репресіях 30-40-х років (на прикладі справи сектантів-мальованців із с.Чорногородка Макарівського р-ну).....	26
<i>Olena Zaichenko.</i> Protestant evangelical groups during the 1930-1940 repressions (The case of malyovanian sectarians from the Chornogorodka village in the Makarov district).....	26
<i>ІСТОРІЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА</i>	44
<i>Анатолій Колодний.</i> Релігієзнавчі здобутки Мирослава Поповича	44
<i>Anatolii Kolodnyi.</i> Religious studies achievements of Myroslav Popovych	44
<i>Георгій Филипович.</i> Між етнічним партикуляризмом та інтернаціональним універсалізмом: досвід української діаспори ХХ ст. (за працями Ю. Мулика-Луцика).....	62
<i>Georgii Fylypovych.</i> Between Ethnic Particularism and International Universalism: Experience of the Ukrainian Diaspora in XX century (based on the Y.Mulyk-Lutsyk's works)	62

<i>АРХІВИ, ДЖЕРЕЛА, СПОМИНИ</i>	78
Історія Української асоціації релігієзнавців. До 25-ліття заснування. Михайло Бабій.	78
The history of Ukrainian Association of Researchers of Religion. To the 25th anniversary of establising. Myhailo Babii	78
<i>АКАДЕМІЧНЕ ЖИТТЯ</i>	84
Про конференцію "Універсальні цінності релігій" (О.Недавнія)	84
<i>РЕЦЕНЗІЇ</i>	88
Рецензія на збірник наукових праць і матеріалів “Релігійна безпека/небезпека України” (Київ: УАР, 2019).....	88
Review of the collection of scientific works and materials “Religious security / danger of Ukraine”	88
Інформації	95
Автори	97

Слово редактора

Ось і завершується 2019 науковий рік для "Українського релігієзнавства". Цей рік був для нас, і редакції, і авторів, і рецензентів, випробувальним. Ніколи раніше ми не працювали в такому режимі, за новими правилами, на новій платформі. Але справились. Хочу нагадати, що з 2016 року наш журнал почав індексуватися в Науково-метричній базі Копернікус (journals.indexcopernicus.com). Тоді нам було присвоєно значення 37.62. Завдяки зусиллям авторів і рецензентів за 2017 рік він зріс до 75.19. Виконавши ряд вимог, наш журнал в 2018 році отримав рейтинг 87.60. Ми регулярно нарощуємо рівень виконання міжнародних умов для періодичних видань, чим наближаємося до Scopus і WoS.

89 номер "Українського релігієзнавства" структурно представлений традиційними вже для бюлетеня блоками.

Розділ *Філософія релігії* поповнився теоретичним матеріалом доктора філософських наук, декана філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича Олександра Бродецького. Знаний фахівець з етичних проблем релігій представляє статтю, яка написана на основі його виступу на міжнародній конференції "Універсальні цінності релігій", що відбувалася в Києві в жовтні 2019. Автор глибоко і всебічно осмислює гуманістичний потенціал етичних ідей різних релігійних традицій та з'ясовує умови їхньої дієвості за сучасних умов. Цим матеріалом ми розпочинаємо дру-

кувати виступи й інших учасників конференції, які вже надходять до редколегії журналу.

Розділ *Історія релігії* представлений цікавим дослідженням молодого вченого, кандидата філософських наук Олени Зайченко з Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». Стаття базована на архівних матеріалах - справі репресованих селян з Київської обл., які належали до секти мальованців, засвідчує їх переслідування в першій половині ХХ ст.

Редакція продовжує публікацію статей, в яких досліджується *історія релігієзнавства*. Так, в представленому А.Колодним матеріалі аналізуються релігієзнавчі здобутки відомого вітчизняного філософа, багаторічного директора Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України академіка Мирослава Поповича, який цікавився духовною історією наших предків, зокрема стародавніми віруваннями українців, в контексті загально культурних процесів, механізмами християнізації язичництва і оязичнення християнства, особливостями християнського віровчення.

Видання вибраних праць канадійського історика і релігієзнавця професора Ю.Мулика-Луцика під загальною назвою "Релігія в історії та духовності українців" спонукало молодого дослідника Георгія Филиповича проаналізувати деякі його твори, присвячені ідейним пошукам української діаспори Канади, які в середині ХХ ст. знаходилися в стані ідентифікаційних пошуків між етнічним партикуляризмом та інтернаціональним універсалізмом.

У попередньому 88 номері журналу в розділі *Архіви* редакція розпочала друк *спогадів* засновників та активних членів Української асоціації релігієзнавців про її заснування і перші роки діяльності. Природно, що після першого інтерв'ю, яке дав президент УАР професор А.М.Ко-

лодний, наступним відповідає на запитання анкети перший вчений секретар УАР кандидат філософських наук, ст. науковий співробітник Михайло Бабій, на плечі якого лягла відповідальність документально оформити намагання уарівців заснувати професійну спілку дослідників релігії. Завдяки Михайлу Юхимовичу діяльність релігієзнавців відбувалася в правовому полі України, відповідно до Статуту як недержавної неприбуткової організації, яка доклалася до формування громадянського суспільства в Україні. Матеріали до друку підготувала Л.Филипович.

Про Академічне життя інформує ст. наук. співробітник Відділення релігієзнавства Ольга Недавня в своєму огляді Міжнародної наукової конференції "Універсальні цінності релігій", яку зорганізували УАР, ВРРО та Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ. В Києві зібралися представники переважної більшості українських релігій, які щедро поділилися своїм розумінням універсалізму і цінностей. Матеріали конференції представлені вже в цьому номері і надалі поступово будуть друкуватися в наступних числах УР.

Розділ **Рецензії** поповнився інформаційно-аналітичним матеріалом доктора філософських наук П.Павленка на видану у 2019 р. колективну монографію "Релігійна безпека/небезпека України", яка вже зацікавила експертне середовище і є надзвичайно запитуваною.

В **Інформації** подані спростування помилкового авторства статті, надрукованої в "Українському релігієзнавстві" №73 в 2015 році, та подається попередній графік релігієзнавчих конференцій у 2020 р.

Ще раз звертаюсь до всіх, хто збирається співробітничати із журналом "Українське релігієзнавство",

відповідальніше підходити до підготовки та подачі ваших матеріалів. Ми розуміємо, що можуть бути технічні труднощі, допомогти подолати які готові всі співробітники редакції, зокрема адміністратор сайту. Він підготував для вас відео про процес подачі статті на платформі OpenJournalSystem: https://www.youtube.com/watch?v=-1q_dP9f26Q

Просимо перед поданням матеріалів уважно переглянути підготовлений відеоролік. Переконалими, що ми разом успішно подолаємо всі складності, які чатують на науковців у справі публікацій наукових статей.

Щасти вам і нам в Новому 2020 році!

**Головний редактор
Анатолій КОЛОДНИЙ**

Філософія релігії

УДК 2:17:246:001.8

Олександр Бродецький

ГУМАНІСТИЧНІ ЕФЕКТИ ЦІННІСНОЇ СИНЕРГІЇ РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНИХ ІДЕЙ: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТА ПРИКЛАДНІ ГОРИЗОНТИ

Oleksandr Brodetskyi

HUMANISTIC EFFECTS OF THE VALUE SYNERGY OF RELIGIOUS ETHICAL IDEAS: THE METHODOLOGICAL PLATFORM AND APPLIED HORIZONS

***Анотація.** У статті обґрунтовується актуальність комплексних досліджень, спрямованих на експертне осмислення гуманістичного потенціалу етичних ідей різних релігійних традицій та з'ясування умов їхньої дієвості в наші дні. Методологічними дороговказами для таких досліджень визначаються етикологія І. Канта; етичне вчення Н. Гартмана; «етика творчості» М. Бердяєва; демаркація основ авторитарної та гуманістичної релігійності в Е. Фромма; ідеї Д. Ікеди щодо примату культурного діалогу релігій над їхнім догматичним чи корпоративним ізоляціонізмом тощо. Автор моделює можливості синтезу компаративістської, діалектичної, феноменологічної, герменевтичної, синергетичної методологічних стратегій в досягненні ціннісних векторів релігійної етики. Наголошено, що зміст поняття «релігійна етика» (або «етика релігій») не зводиться лише до системи канонізованих, «раз і*

назавжди» сформульованих норм та заборон певної релігії. Релігійна етика – це широкий аксіо-соціальний, аксіо-комунікативний простір людської взаємодії і культуротворчості. Не менше, ніж канони і догмати, його визначають і практичні взірці формування взаємин у конкретній релігійній спільноті як осередку інтенсивного ціннісного обміну. Обґрунтовано специфіку принципу гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей різних віросповідних традицій. Доводиться, що в умовах глобалізованого, постінформаційного соціуму з'являється чимало нагод конструктивної дієвості цього принципу. Адже нині релігійні смисли проникають у свідомість людей не лише в рамках конфесійного виховання й «катехизації». Нерідко їх засвоюють через індивідуальні, автономні форми соціалізації особистостей. Тобто тут мають значення рівень культурного розвитку, освіти й самоосвіти, залученості в те чи інше інформаційне «поле тяжіння».

Автор окреслює конкретне бачення того ціннісного ядра ряду релігійних традицій світу, яке може бути продуктивно використано для гуманістичної синергії відповідних релігійно-етичних ідей. Він узагальнює це ядро на прикладі гуманістичних ідей і практичних взірців індуїзму, джайнізму, конфуціанства, юдаїзму, християнства та ісламу. Водночас, він виділяє і наявні у цих релігійних традиціях ціннісні антиподи гуманістичних чеснот та обмірковує шляхи запобігання їхньому соціальному культивуванню.

Акценти дослідження екстраполюються на український контекст функціонування релігійної і релігієзнавчої освіти, а також на проблематику прикладної етики і громадянської відповідальності релігійних спільнот, їхніх лідерів та активістів. Робиться висновок про те, що серед важливих умов гуманізації функціонування релігійних структур у сучасному соціумі – оптимізація комунікативного «клімату» освітніх та виховних проєктів, розвиток практичної діалогічності щодо

інших релігій і світоглядів, активніше впровадження філософської й академічно-релігієзнавчої компоненти в богословську і пастирську освіту, яка готує майбутніх релігійних лідерів. Відповідно, і перспективи подальших досліджень в цьому методологічному ключі спонукають до більш докладної рефлексії над освітніми, комунікативними, медійними, культурно-естетичними, юридично-правовими умовами узгодження гуманістичних ціннісних орієнтацій етики релігій і практики життя релігійних спільнот на загальноконфесійному та локальному рівнях.

Ключові слова: релігійна етика, цінності, гуманізм, гуманістична синергія, діалог, релігійно-етичні ідеї.

Abstract. The article substantiates the relevance of complex researches aimed at expert understanding of the humanistic potential of the ethical ideas of different religious traditions and at clarifying the conditions of their effectiveness in modern reality. Methodological guidelines for such studies are Kant's ethicotheology; ethical doctrine of N. Hartmann; Berdyaev's ethics of creativity; E. Fromm's demarcation of the foundations of authoritarian and humanistic religiosity; D. Ikeda's ideas about the primacy of cultural dialogue of religions over their dogmatic or corporate isolationism. The author models the possibilities of synthesis of comparative, dialectical, phenomenological, hermeneutic, and synergetic methodological strategies in order to understand the value vectors of religious ethics. It is noted that the content of the term "religious ethics" (or "ethics of religions") is not limited to a system of canonized, "once and for all" formulations, norms and prohibitions of a particular religion. Religious ethics is a broad value and social space of human interaction and cultural creation. It is defined not only by canons and dogmas but also by practical patterns of forming relationships in a particular religious community as a hotbed of intense value exchange. This article defends the specificity of the principle of humanistic synergy of different traditions of religious-ethical ideas. It is proved that in the conditions of a globalized, post-information society there are many

opportunities for constructive working of this principle. After all, nowadays religious meanings penetrate to the consciousness of people not only through confessional upbringing and "catechization". Often they are mastered through individual, autonomous forms of socialization of the individual. That is, the level of cultural development, education and self-education, and involvement in one or another informational "field of attraction" are important here.

The author identifies a specific vision of the value core of a number of religious traditions of the world, which can be productively used for the humanistic synergy of relevant religious and ethical ideas. He summarizes this core with the example of humanist ideas and practical examples of Hinduism, Jainism, Confucianism, Judaism, Christianity, and Islam. At the same time, he identifies the value antipodes of humanistic virtues present in these religious traditions and analyzes the ways of preventing their social cultivation.

The emphasis of the study is extrapolated to the Ukrainian context of the functioning of religious and religious education, as well as to the issues of applied ethics and civil responsibility of religious communities, their leaders and activists.

The author concludes that among the important conditions for the humanization of the functioning of religious structures in modern society – the optimization of the communicative "climate" of educational projects, the development of practical dialogue with respect to other religions and worldviews, the active introduction of philosophical and academic religious and religious studies, which educates future religious leaders. Accordingly, the prospects for further research in this methodological key lead to a detailed reflection on the educational, communicative, media, cultural, aesthetic, and legal conditions of harmonizing the humanistic value orientations of the ethics of religions and the practice of living of confessions and religious communities.

Keywords: religious ethics, values, humanism, humanistic synergy, dialogue, religious-ethical ideas.

Постановка проблеми. «Гострі кути» взаємної ментальної упередженості представників різних спільнот та ідентичностей, на жаль, є радше правилом, ніж винятком. І досі в багатьох суспільствах не рідкістю є вияви нетерпимості, жорсткої конфліктності, сваволі щодо носіїв *іншості* й *інакшості*. Фактом є й те, що часто мотивація цих явищ зодягається і в *релігійні* шати. Деякі релігійні ідеї та практики експлуатують гасла *винятковості* своїх доктринальних засад, поділяють людей на «своїх» і «чужих» – з відповідними *деструктивними наслідками* цього. Не завжди релігійна свідомість є вільною від уявлень про *фатальну уярмленість* людини або її нібито «моральну нікчемність». З іншого боку, безперечно, наявний і гуманістичний, *людинотворчий* ціннісний потенціал у багатьох ідейних і практичних формах релігійності. Але часто він залишається *недостатньо актуалізованим*, коли йдеться про практичну готовність як окремих вірян, так і релігійних спільнот до *діалогу та соціальної солідарності* з носіями альтернативних традицій і переконань. Це й мотивує актуальність комплексних досліджень, спрямованих на експертне осмислення гуманістичного потенціалу етичних ідей різних релігійних традицій та з'ясування умов їхньої дієвості в сучасних умовах. На нашу думку, методологічно цінними орієнтирами для таких досліджень можуть бути, зокрема, *етикотеологія* І. Канта (визнання ролі *автономної доброї волі* в гуманістичному конституюванні *віри в Бога*) (Кант 2000a; Кант 2000b); етичне вчення Н. Гартмана (наголос на пріоритетності *життєво-практичної* і *культурної* дієвості моральних чеснот особи над їхнім *абстрактно-догматичним* або *формально-раціональним* обрамленням) (Гартман 2002); «*етика творчості*» М. Бердяєва (Бердяєв 1931); демаркація *людинотворчого* і *деструктивного типів*

релігійності в *Е. Фромма* (Фромм, 2010); ідеї Д. Ікеди щодо примату *культурного діалогу* релігій над їхнім *догматичним чи корпоративним ізоляціонізмом* (Ікеда, 2004) тощо. Ряд тез цієї статті перегукується з висновками дисертаційного дослідження автора (Бродецький, 2017).

Тож **мета статті:** методологічно осмислити передумови актуалізації в аксіосфері гуманістичної дієвості етичних ідей різних релігійних традицій та співвіднести їхні ціннісні ефекти з можливостями конструктивної соціальної активності релігійних спільнот в умовах становлення.

Методологічні основи дослідження. Реалізація цієї мети вимагає опори на низку методологічних орієнтирів. По-перше, тут важливий компаративістський аспект. Він передбачає порівняльний розгляд етичних надбань різних релігійних традицій і на цьому ґрунті – розмежування альтернативних варіацій практичної поведінкової маніфестації релігійної моралі. Діалектичний струмінь дає змогу осмислити релігійно-етичну аксіосферу як динамічно-процесуальну, відкриту до розвитку на основі взаємодії різноспрямованих соціальних та ідейних імпульсів. Феноменологічна орієнтація визначає бачення антропологічної закоріненості та культуротворчої потенційності релігійно-етичних ідей як здатних програмувати ті чи інші ціннісні вектори соціальної і моральної активності осіб і спільнот. Герменевтичний елемент дослідження визначає погляд на релігійні смисли як на такі, що варіативно «розшифровуються» і втілюються в життя конкретними вірянами чи їхніми спільнотами відповідно до альтернативних особливостей їхнього виховання, комунікативних практик, життєвих пріоритетів, екзистенційно-особистісних акцентуацій, що в різних людей істотно

різняться одне від одного. Синергетичний аспект дослідження полягає у врахуванні тенденцій «децентрованої» дієвості релігійно-етичних ідей і взірців у сучасному соціумі, можливостей для конкретних особистостей засвоювати їх та керуватися ними поза канонічно-догматичною системою – на основі індивідуальних форм «сортування» світоглядних джерел власного духовного формування.

Виклад основного змісту. Опредметнимо ж ці методологічні засновки більш конкретними міркуваннями. Відомо, що одна й та сама релігійна традиція може містити ціннісно різні смислові пласти і текстів, і поведінкових зразків. Її постулати розвиваються й обґрунтовуються особистостями з неоднаковими етичними пріоритетами та емоційно-ціннісними імпульсами. Тому поняття «релігійна етика» (або «етика релігій») стосується не лише системи канонізованих, «раз і назавжди» сформульованих, норм та заборон певної релігії. Релігійна етика – це широкий аксіосоціальний, аксіо-комунікативний простір людської взаємодії і культуротворчості. Цей простір мотивується далеко не тільки догматичними постулатами сповідуваної релігійної традиції. Не менше його визначають і практичні взірці формування взаємин у конкретній релігійній спільноті як своєрідному осередкові інтенсивного ціннісного обміну. Морально-поведінковий вектор релігійності залежить не тільки від фіксованого у релігійних текстах абстрактного змісту цінностей. Багато в чому він корегується саме індивідуальним (чи груповим) моральним вибором конкретних особистостей і спільнот, де загальні постулати релігійної моралі «еманують» у психологічну й поведінкову конкретність. І саме ця конкретність може проявлятися гуманістично або, навпаки, антигуманно.

Тому значущим є підхід до виокремлення в ресурсі релігій тих цінностей і взірців їх практичного втілення, які

пропонують гуманістичну, людинотворчу життєву програму і відкривають для вірян відповідних традицій взаємні позитивні комунікативні можливості.

Зважаючи на це, істотно важливим є методологічний принцип гуманістичної синергії етичних ідей різних віросповідних традицій. В умовах глобалізованого, постінформаційного соціуму з'являється чимало нагод конструктивної дієвості цього принципу. Адже нині релігійні смисли проникають у свідомість людей не лише в рамках конфесійного виховання й «катехизації». Нерідко їх засвоюють (чи принаймні здобувають інформацію про них) через індивідуальні, автономні форми соціалізації особистостей. Тобто тут мають значення рівень культурного розвитку, освіти й самоосвіти, залученості в те чи інше інформаційне «поле тяжіння» та персональний вибір з цього простору того смислового матеріалу, який відтак корегує світогляд і вчинки людини.

Відповідно, гуманістична синергія – це методологічно-ціннісний горизонт соціокультурно мотивованої взаємодії сумірних за моральним змістом релігійних (і взагалі світоглядних) ідей різних традицій і пов'язаних з ними соціальних практик в умовах мультикультурного середовища та потреби соціальної й ціннісної солідарності в ньому (див. також: Бродецький, 2017: 7).

Яке ж ціннісне ядро релігійних ідей і практик актуалізує і пропонує популяризувати принцип гуманістичної синергії? Це ті ідеї і поведінкові взірці в релігійних традиціях, які утверджують певні цінності. А саме: творчу самореалізацію людини, взаємозбагачувальну спільнотність, емпатійну діалогічність щодо «Іншого», не пафосне і не декларативне, а конкретно-діяльне благоговіння перед проявами Життя. Гуманістична синергія релігійно-етичних ідей

передбачає *рефлексію* над умовами набуття релігійною свідомістю *міцнішого імунітету* проти *фанатизму, або-бонності, ритуалізму, конфесійного ізоляціонізму*. На противагу цьому актуалізується баланс сакралізованого світовідчуття з *практичним соціальним ентузіазмом* та готовністю *комунікативно толерувати відмінність у формах релігійності заради єдності людей у цінностях*. Це має значення і для аспектів прикладної етики. Адже вектор соціально-прикладного самоусвідомлення вірян може бути повернутий *амбівалентно*: або в бік *пасивності й паралічу* творчої волі людини, або в напрямку їх *реального діяльнісного заохочення*. Тож за таких умов надзвичайно підсилюється *відповідальність* правильно здійснюваної релігійними лідерами та ініціативними членами спільнот *просвітницької роботи серед вірян*. Гуманістична синергія передбачає *першорядний орієнтир* релігійних спільнот на виховання у вірян *переконання в цінності солідарності* людей у *моральному ентузіазмі* щодо соціально важливих ініціатив (*екологічних, валеологічних, благодійницьких, просвітницьких* тощо). До того ж, не з *міркувань вузько конфесійної доцільності і вибірковості*, а ґрунтуючись на критеріях їхньої *сакральної координованості, гуманності, ефективності та практичної втілюваності* в сучасних реаліях.

Домінантою осмислення релігійно-етичних цінностей з позицій принципу гуманістичної синергії є *єдність двох орієнтирів*. Перший передбачає *імунітет* проти риторики *конфесійної ексклюзивності* в соціально-культурному аспекті (хоча і з обґрунтуванням невід'ємного права особистості чи спільноти на *віросповідну ідентичність*). Другий – орієнтує на узгодження визнання *конструктивної життєвої ролі релігії* з готовністю при цьому до критичного мислення щодо *морально спотворених форматів*

релігійності (зокрема, й в межах *традиційних* для України конфесій) (див. також: Бродецький 2017: 8).

Цей аспект має свою конкретизацію і щодо пріоритетів релігієзнавчої включеності в освіту, зокрема, при викладанні основ *релігійної етики* (чи *етики віри*) в школі. Приклади релігійного обґрунтування *справедливості* й *поваги до гідності іншого* повинні бути предметом *першорядного висвітлення*, зокрема, на відповідних уроках у школі. Не сама по собі *конфесійна належність* того чи іншого релігійного тексту, а його *гуманістична якість* має ставати головним критерієм його *інформативної популяризації* в навчальному процесі. З цього *не випливає*, ніби негуманні взірці релігійної свідомості і практики мають *не висвітлюватися*, замовчуватися. Навпаки. Про них теж *варто згадувати*. Але при викладанні релігійної етики, вони повинні інтерпретуватися саме як *анти-приклади*, навіть якщо ці анти-приклади притаманні «своїй» релігійній традиції. Такий підхід зміцнюватиме настанову на виховання *глибинної поваги до різних конфесійних систем* зі збереженням, водночас, *здорової критичності* і вмінням *відрізняти справедливе й людяне* в релігійних цінностях від *норм і стереотипів*, через які *нелюдяні форми взаємин* знаходять собі притулок у *деяких релігійних практиках*. Важливо, щоб *релігієзнавча компонентна* у системі *світської освіти* *ненав'язливо*, але *дієво* впливала на дедалі активніший перехід до таких ціннісних орієнтирів і в системі *власне релігійної освітньої мережі*.

Але підкреслимо: гуманістична синергія етичних ідей різних релігій аж ніяк *не означає* претензію на *навмисне розмивання віросповідної ідентичності* конкретних релігій, конфесій і їхніх адептів. Тому вона має не ідеологічний, а саме *евристично-методологічний* характер і передбачає орієнтацію

на пошук в етичній спадщині різних релігійних систем можливостей взаємодоповнювальності заради примноження аксіологічно конструктивного, людинотворчого потенціалу.

Якщо ж виокремлювати в конкретних релігійних традиціях, представлених у сучасній світовій релігійній мережі, важливі для гуманістичної синергії ціннісні класери, то, наприклад, в індуїзмі, джайнізмі, синтоїзмі, даосизмі – це орієнтир на самопізнавальну активність, увага до збалансування релігійних пріоритетів з відкритістю до естетичної виразності природи і культури; в конфуціанстві – це пріоритет гармонійної координованості інтересів і дій різних спільнот та верств соціуму на основі культурно-ментальної згуртованості та зорієнтованості на мудрий баланс елементів традиційності й інноваційності соціального життя; в буддизмі – міцний світоглядно-ціннісний і психологічний імунітет проти засилля споживацької свідомості; в юдаїзмі – потенціал динамічної конвергенції вертикальних і горизонтальних мотивацій духовного саморозвитку; у християнстві – дієвість специфічно поєднаних парадигм свободи та любові; в ісламі – струмінь дисциплінованості і здорового колективізму у формуванні вірності етичним традиціям та відповідного їм способу життя. При цьому слід розуміти, що хоч прихильності релігіям етичні й сотеріологічні ідеї можуть цементувати підґрунтя справжньої людяності та емпатії, але також можуть їх використовувати і маніпулятивно. Тоді є ризик примноження прикритих релігійними гаслами фанатизму, авторитарності, фундаменталістського пригнічення культури і свободи. Усунення дефіциту етичного ентузіазму в діяльності релігійних спільнот в Україні (а цей дефіцит нерідко ще дається взнаки) ставить перед їхніми лідерами та активістами ряд першорядних умов. Серед цих

умов і небайдужість церков та релігійних організацій до діяльної участі в оптимізації громадянського суспільства; і заохочення формування у вірян самостійності соціального мислення; і готовність релігійних організацій займати активну громадянську позицію, зокрема, в умовах політично чи геополітично мотивованих соціальних несправедливостей.

Висновки. Підсумовуючи розвідку, відзначимо, що теоретичне філософсько-релігієзнавче обґрунтування принципу гуманістичної синергії етики різних релігійних традицій – *це лише один з аспектів*. Самого по собі його не достатньо для реального діалогу, утвердження принципу толерантності у міжконфесійних взаєминах і солідаризації міжспільнотних зусиль в етичних питаннях. Принципова умова цього – це, передусім, добра воля релігійних громад та їхніх лідерів. Важливо, *чи докладаються у спільнотах належні зусилля, чи є настанова на етичний ентузіазм*. Горизонт такого етичного ентузіазму – оптимізація комунікативного «клімату» *освітніх та виховних проєктів, розвиток практичної діалогічності щодо інших релігій і світоглядів, активне впровадження філософської й академічно-релігієзнавчої компоненти в богословську й пасторську освіту, яка готує майбутніх релігійних лідерів*. Відповідно, і перспективи подальших досліджень у цьому методологічному ключі спонукають до більш докладної рефлексії над освітніми, комунікативними, медійними, культурно-естетичними, юридично-правовими умовами узгодження гуманістичних ціннісних орієнтацій етики релігій і практики життя релігійних спільнот на загально конфесійному і локальному рівнях.

Список літератури

Бердяев, Н. (1931). *О назначении человека. Опыт парадоксальной этики*. Париж: Современные записки.

О. Бродецький. Гуманістичні ефекти ціннісної синергії...

Бродецький, О. (2017) *Антропологічно-ціннісні засади гуманістичного потенціалу релігійної етики*: автореф. дис. докт. філос. наук. Київ: Національний пед. ун-т імені М.П. Драгоманова.

Гартман, Н. (2002). *Этика*. Москва: Владимир Даль.

Ікеда, Д. (2004). Глобальна етика поєднає душі різних народів. *Всесвіт*, (9-10), 12-21.

Кант, І. (2000). *Критика чистого розуму*. Київ: Юніверс.

Кант, І. (2000). *Критика практичного розуму*. Київ: Юніверс.

Фромм, Е. (2010). *Мати чи бути*. Київ: Український письменник.

References

Berdyayev, N. (1931). *About the appointment of a person*. Experience of paradoxical ethics. Paris: Modern Notes.

Brodetskyi, O. (2017). *Anthropological and value grounds of the religious ethics humanistic potential*. Abstract of thesis for doctor of philosophy degree. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University.

Hartman, N. (2002). *Ethics*. Moscow: Vladimir Dal.

Ikedda, D. (2004). Global ethics will unite the souls of different peoples. *Universe*, (9-10), 12-21.

Kant, I. (2000). *Critique of Pure Reason*. Kyiv: Univers.

Kant, I. (2000). *Critique of the Practical Reason*. Kyiv: Univers.

Fromm, E. (2010). *To have or to be*. Kyiv: Ukrainian writer.

Історія релігії

УДК 274 – 79(477.41):(323.282:323.3:63-051:343.42) «19»

Олена Зайченко

ПРОТЕСТАНТСЬКІ ЄВАНГЕЛІЧНІ ТЕЧІЇ В УКРАЇНІ У РЕПРЕСІЯХ 30-40-Х РОКІВ (на прикладі справи сектантів-мальованців із с.Чорногородка Макарівського р-ну)

Olena Zaichenko

PROTESTANT EVANGELICAL GROUPS DURING
THE 1930-1940 REPRESSIONS
(The case of malyovanian sectarians
from the Chornogorodka village in the Makarov district)

***Анотація.** У статті розглянуто особливості побутування в тоталітарні часи українських протестантських євангелічних течій на прикладі справи репресованих селян, які належали до секти мальованців. На базі матеріалів означеної справи аналізується їх побутування в Україні, причини популярності секти мальованства серед селян, а також біографічні та сенсові мотиви належності до неї обвинувачуваних. Так само приділяється увага ідейному протистоянню комуністичного менталітету чинникам «протестантської етики» М. Вебера в особі протестантських громад та їх економічно ефективних дій. Попри наявності в Україні протестантських громад, означена релігія не настільки часто фігурує у карних справах репресованих через не настільки широку розповсюд-*

женість як православ'я, католицизм чи іудаїзм. Тим більше актуальним є більш ґрунтовне дослідження українського протестантизму в його побутуванні при тоталітарному режимі. Зокрема, його зв'язків із селянством. Коли релігійний чинник виявляється поєднаним з економічним мотивом обвинувачення та одним з перших аргументів до арешту й подальшого розстрілу для селянина (а не духовної особи), означений випадок звертає на себе увагу дослідника. Групова справа №63413, розпочата НКДБ УРСР 18 січня 1941 р. проти селян з с. Чорногородка Київської області Бишівського (нині Макаріївського) району пов'язано проходить по «Куркульській Операції», але змістовно споріднена із переслідуванням на релігійній основі. Її фігуранти – Куштенко Ф.Р., Висоцький Я.П. та Орловський Ф.В. належали до секти «мальованців», яка походить від иштундо-баптизму та є однією з малих народних релігійних течій України. Також означена секта була популярна в Україні наприкінці ХІХ-по. ХХ ст. А виконання мальованських «псалмів» було близьким до кобзарської традиції та деякі з них були перекладені на сценічне виконання відомим українським композитором Лисенком М. В. Кожен з обвинувачуваних був заможним селянином, пережив військове минуле (зокрема, Куштенко Ф.Р. двічі воював та пережив полон в австрійському таборі військовополонених), змушений був вступити у колгосп та вийти із нього, мав серед колгоспників репутацію «куркуля» та зміг власним ремеслом досягнути матеріальних статків поза колгоспної праці. Переживши психологічно важкий військовий досвід та належачи до пацифістично налаштованих «мальованців», обвинувачувані у 1941 р., вони відмовилися від проходження військової служби, відповідно були заарештовані органами НКВС СРСР та розстріляні. Під час слідства основним мотивом обвинувачення, крім відмови від військової служби, стали «участь в контрреволюційній антирадянській організації сектантів-мальованців», «протиколгоспна агітація»

та «розкладацька робота». За рахунок співставлення суто історичної та релігієзнавчої наукової позиції із історико-культурологічною, світоглядно-психологічною та філософською прояснюється додатковий мотив приналежності до «мальованства» як пошуку сенсу та внутрішньої свободи у поневоленні зовнішньому при історичних умовах граничного тиску. А також момент психологічної витривалості обвинувачуваних у застінках НКВС, який надало їм дотримання внутрішнього сенсу віри. Додатково слід підкреслити важливість розкриття невідомих раніше персоналій жертв радянського тоталітаризму 30-х-40-х рр.

Ключові слова: протестантизм; мальованство; куркульська операція; репресії; антирелігійна агітація.

Abstract: The article deals with the specific conditions of existence of protestant evangelical communities in Ukraine, showing the case of the repressions against the peasants who belonged to the Maliovanian sect. The materials of the case are used to explain the popularity of the Maliovanian sect among the peasants in Ukraine, as well as to find out the biographical and ideological reasons that led the accused group to join this sect. Some attention is given to the ideological conflict between communist mentality and the «protestant ethics» of M. Weber in the case of economically effective protestant communities. Although the protestant communities did exist in Ukraine, they were not as numerous as orthodox and catholic believers, or Judaic communities, that is why this faith is rarely mentioned in the criminal cases of the repressed individuals. Because of this, it would be quite reasonable to research the Ukrainian protestant communities within the limits of the totalitarian regime in more detail, in particular, their connections with the peasantry. The case № 63413 concerning a group of peasants was opened on January 18, within the framework of an «anti-kulak operation», but it contains elements of religious persecution. The persons involved were the dwellers of Chornogorodka village, Kyiv Region, Byshiv (now

Makarov) district; and belonged to a sect of Malyovany adepts, or the «Malyovanyans», which was a branch of the so-called Stundenbaptism, one of the lesser religious movements of Ukrainians. All of them joined the collective farm and then left it; working for themselves as artisans they managed to reach considerable level of wealth. Members of Malyovanian sect were pacifists, so the three accused individuals, being psychologically troubled by their hard war experience, refused to enter military service in 1941. This was the cause of their arrest. During the investigation new motives of accusation were added to the refusal of military service, such as «participation in a counter-revolutionary anti-Soviet organization of the Malyovany adept», «agitation against collective farming»; and «subversive activities». Combining purely historical point of view with scientific research data in the fields of religion and culture, as well as with psychological and philosophical considerations one can explain the fact of joining the Malyovanyans as the effort of finding the purpose of life and the inner freedom in the conditions of extreme outward pressure and lack of social freedom. We can also underline that the psychological endurance of the accused people during interrogations was based on their deep devotion to their faith. The addition of new, formerly unknown, names to the list of the victims of the Soviet totalitarian system of the years 1930-1940 is also an important contribution to the historical research.

Key words: *protestant beliefs; Maliovanian sect; anti-kulak operation; repressions, anti-religious agitation.*

Постановка проблеми. Питання історії українського протестантизму і його малих течій в період 30-40-х рр. м. ст., зазвичай, аналізується у загальному контексті антирелігійних репресій при тоталітаризмі та мало трапляється у справах, пов'язаних із обвинуваченням селян у куркульстві. Основна увага дослідників приділяється репресіям проти православних священиків, ченців, осіб, визнаних новомучениками, тощо. Ґрунтовний аналіз про-

тестантизму та його малих течій в контексті репресивної атеїстичної політики СРСР здійснюється не настільки часто, як у випадку з православ'ям, юдаїзмом, католицизмом тощо. Ще менше маємо історико-біографічних студій. Тому докладний науковий аналіз справ репресованих українських протестантів є актуальним, тим більше, коли мова йде про властиві для України народні секти, зокрема такі як **мальованство**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблематиці протестантизму та народних євангелічних сект, виявляє наявність окремих досліджень з теми українського протестантизму та сектантства (в тому числі штундистського типу). Значну увагу в релігієзнавчому контексті мальованству приділяє Л.М. Шугаєва [Шугаєва 2007: 79-94]. В історичному контексті побутування в тоталітарних умовах ця секта ґрунтовно й лаконічно висвітлюється В.І. Любащенко [Любащенко 1996а], [Любащенко 2011b]. Проте, оскільки дослідниця аналізує історію українського протестантизму взагалі, то нею мальованству приділено значно менше уваги, ніж у Л.М. Шугаєвої [2007]. Попри дореволюційне видання, залишається актуальним класичне дослідження В.І. Ясевич-Бородаєвської [Ясевич-Бородаєвская 1912], в якому вона у числі перших описала мальованців. Її праця «Боротьба за віру» [Ясевич-Бородаєвская 1912] набуває особливої ваги за рахунок використаних нею живих етнографічних матеріалів та ізоляціонізму самих носіїв.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми базується на розгляді питання народних сект в тоталітарні часи через аналіз архівної справи репресованих українських селян-мальованців. За рахунок співставлення суто історичної та релігієзнавчої наукової позиції із істо-

рико-культурологічною, світоглядно-психологічною та філософською може з'ясуватися додатковий мотив прихильності мальованству як пошуку сенсу та внутрішньої свободи у поневоленні зовнішньому за історичних умов граничного тиску. Відповідно, історія українського протестантизму в часи Великого Терору співставляється з екзистенціальною потребою вірянина у сенсі й терапевтичному переосмисленні гранично непростих особливостей епохи. Додатково слід підкреслити важливість розкриття невідомих раніше персоналій жертв радянського тоталітаризму 30-40-х рр.м.ст.

Формулювання ідей статті. Основна мета даного дослідження полягає у висвітленні невідомих персоналій жертв Великого Терору. Додатково аналізується непересічний випадок - зв'язок Куркульської Операції із проблематикою українського протестантизму та маловивчених народних сект. Виходячи з теорії М. Вебера [Вебер 1990] про вплив протестантизму на економіку та формування філософії успішної людини, виникає додатковий аспект протистояння радянського менталітету капіталістичному. Враховуючи те, що, попри трагічність обставин, дослідження базується на інсайдерській інформації, завдання оприлюднення документів та обставин справи отримує додаткову цінність в аспекті культурології, релігієзнавства та психологічного напрямку логотерапії [Франкл 2004].

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли релігійний чинник виявляється поєднаним з економічним мотивом обвинувачення та одним з перших аргументів до арешту й подальшого розстрілу селянина (а не духовної особи), це випадає зі звичної ланки подібних випадків. Групова справа №63413, розпочата НКДБ УРСР 18 січня 1941 р. проти селян з с. Чорногородка Київської області

Бишівського (нині - Макарівського) району Куштенко Ф.Р. (1885 р.н.), Висоцького Я.П. (1899 р.н.), та Орловського Ф.В. (1897 р.н.) за ст. 54-10 ч. 2, 54-11 та 57 КК УРСР. Заарештовані вони як «учасники антирадянської організації сектантів-мальованців». Справу вели п'ять слідчих НКДБ УРСР. Зазначені події відбувалися в описаний нижче спосіб.

Від 18.01.1941 р. мешканець с. Чорногородка Висоцький Яків Павлович мав йти на військову службу, але відмовився, мотивуючи це своїми релігійними переконаннями. Аргументував це тим, що належність до секти мальованства містить заборону брати до рук зброю [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 75]. То ж 22 січня 1941 р. відбувся арешт, а через два дні за тих же обставин було заарештовано Висоцького Я.П. Далі обвинувачувані на допитах відзначили Куштенка Федора Романовича як видатного проповідника-мальованця, що проводив релігійні збори. Його слідчі виокремили на роль «керівника контрреволюційної організації», що «проводить дискредитуючі бесіди» про колгоспи та суспільні заходи. Заарештували 3 лютого 1941 р. [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 57]. Крім порушення закону про всезагальний військовий обов'язок, у справі №44865 прозвучали обвинувачення в антирадянській та антиколгоспній агітації, антирадянській діяльності та розкладацькій роботі [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 116, 257]. Утримувалися заарештовані в Білоцерківській тюрмі та числилися за Бишівським РОМ НКВС. 25.06.1941 р. звинувачуваних віддали під суд військового трибуналу. На той момент вони утримувалися в Загальній тюрмі Києва (нині Лук'янівське СІЗО). Всі троє розстріляні 7 липня 1941 р. та поховані на секретній ділянці НКВС Биківнянського лісу. Реабілітовано

їх 14 червня 1989 р [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 355-368]. Об'єднувало їх те, що на момент 30-40-х рр. м. ст. вони були «середняками»; до моменту вступу в колгосп мали господарство; пройшли дві війни (див. нижче), а також були сектантами-мальованцями. Відомо, що родину Висоцьких у 1932-1933 рр. м.ст. розкуркулили.

Через маловідомість мальованства доречним буде навести історію його виникнення та основні риси. Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. на теренах України активно збільшується кількість народних сект, які базуються переважно на своєму перевитлумаченні православ'я. Мальованство ж походить від баптистського напрямку протестантизму, який був привнесений в Україну німецькими колоністами, і мав ще й паралельну назву «штундизму». Осередки його поширення пов'язані із Київською, Херсонською та Мінською губерніями. Засновник секти – міщанин **Кіндрат Олексійович Мальований** (1844 – 1913) за професією колодій¹ із повітового міста Таращі Київської губернії спочатку був штундистом [Булгаков 2014]. Надалі ж оголосив себе Христом та почав проповідувати про початок Страшного суду і можливе облаштування ним особисто після того нового блаженного життя. Поступово мальованство «набуло епідемічного характеру» й стало «стадним релігійним рухом» [Булгаков 2014]. В 1891 р. Мальованого було відправлено до психіатричної лікарні, де він пробув тривалий час. В. Бехтерев описує мальованщину як «психопатичну епідемію релігійного характеру» та діагностує Мальованому «той вид ... паранойї, який називається релігійним божевіллям (mania religiosa)» [Бехтерев 1994]. Проте вважаємо, що зводити процес входження у

¹ Староукраїнське діалектне – стельмах, колісник, майстер, який робить вози, карети, сани і колеса.

мальованство до психіатричних явищ та віднаходити в них можливість індукованого психозу є невинуватим спрощенням для означеного випадку. Насамперед, з точки зору релігієзнавства та інших наук, що вивчають релігію, зокрема, апелюючи до ідей М. Вебера і Т. Парсонса, релігійне навернення (як і зміна релігії) відзначається прагненням до наповнення життя певним новим смислом.

Друга половина XIX ст., коли виникли штундизм та мальованство, були часами кризи «офіційної» православної церкви. Вони відзначалися з'явою і вибуховим розвитком сект. В циклі лекцій з історії українського протестантизму В. Любашенко [Любашенко 2011b] докладно розбирає доктрину Мальованого та робить висновок: «Такий сплав раціоналістичних і містичних елементів із запевненням нововіра про швидке здійснення очікуваного спасіння ... став надзвичайно привабливим для багатьох сектантів, яких зачарувала ця ілюзія». Практичним же «непротивленням злу насильством» воно нагадує толстовство. Якщо ж пригадати історичні події 30-40-х рр. м.ст., то стане очевидним те, наскільки сильним могло виявитись підсвідоме бажання своєрідної «психотерапії» травмуючих подій для українських селян. Відповідно, мальованство саме тому стало актуальним.

Для того, щоб виокремити сенс, якого шукали фігуранти справи №63413, варто звернутися до протоколу допиту Куштенка Ф.Р., де він тезово викладає наступні цінності мальованців: побудова такого духовного життя, при якому люди мають жити в любові та мирі незалежно ні від кого та не пануючи ні над ким, а відтак і сам мальованець має бути вільним і незалежним [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]; заборона брати участь у військових діях та війні, брати в руки зброю тощо «задля миру

серед людей» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]; задля волі й незалежності заборона участі в суспільно-політичному житті країни [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 36]. Це віддзеркалює цілком природні людські прагнення у вкрай непрості історичні часи, а також може слугувати індикатором того, наскільки особистісно виснаженими виявились допитані троє селян із Чорногородки. Для прояснення означеного висновку цілком доречним буде дослідити їх біографії.

Куштенко Ф.Р. був заможним селянином, якого в 1907 р. забрали до війська. Він відслужив до 1910 р., у 1914 р. був спрямований на австрійський фронт, а в 1915-1918 рр. пробув у австрійському полоні в таборі військовополонених біля м. Пуршталь. У подібних критичних життєвих ситуаціях потреба в духовній підтримці та переосмисленні сенсу подій є однією із вирішальних. Подібний епізод описано В. Франклом у його праці з логотерапії (терапії сенсом) «Психолог у концтаборі» [Франкл 2004]. Табір військовополонених із метою духовних бесід відвідували євангелісти [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 12], що спричинило перехід декого із ув'язнених до протестантизму. Із 1920 р. Куштенко Ф.Р. належав до «Вільних євангельських селян», а в 1923 р. сприйняв мальованство.

Висоцький Я.П. став мальованцем з «Вільних євангельських християн» у 1921 р. У 1932-33 р. його родину розкуркулили. То ж, не дивно, що на допиті від 18 лютого 1941 р. обвинувачуваний заявив про невизнання радянської влади як влади «насильства над народом», а суспільні заходи її охарактеризував «спрямованими проти вільної совісті людини» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 87]. Таким чином, ідея про мальованство як намагання

досягнути волі внутрішньої при поневолюючих зовнішніх обставинах в буремний історичний період засвідчується.

Орловський Ф.В. у 1916-1917 рр. служив у Російській імперській армії в якості санітара у м. Казані. У листопаді 1917 р. він дезертирував. У 1919 р. був взятий до петлюрівської армії, але із наступом Червоної армії знову дезертирував. Тож, Орловський Ф.В. – ще один приклад селянина, якого переслідували війни та який намагався через мальованство припинити для себе цикл насильства.

З описаного стає очевидним, що внутрішній стан кожного із фігурантів на момент початку для Союзу Другої світової війни можна охарактеризувати простими словами – «навоювалися донесочу». Відповідно зазначимо й те, що мальованські ілюзії про можливість входження до «миру і братерства всіх людей» постали принагідними.

Варто відзначити, що у протестантському середовищі випадки розстрілів за послідовний пацифізм співіснують із закликами про захист Батьківщини від фашистів [Колодний... 2002: 383-385]. Антикуркульська операція у співставленні з протестантизмом отримує додатковий аспект блюзнірства. М. Вебер у відомому дослідженні «Протестантська етика та дух капіталізму» зазначає, що для протестантського суспільства отримання прибутку від чесної етичної праці є доброчинністю [Вебер 1990]. Багатство ж розглядається при цьому як свідчення доброго виконання обов'язків перед Богом [Вебер 1990]. Тому науковець проводить історичні паралелі розвиненого капіталізму в економічно успішних країнах із діяльністю протестантських громад. Додатково слід зазначити, що, оскільки протестанти часто ставали вдалими міцними господарями, то вони й потрапляли під розкуркулення, тоді як одно-

часно з цим його господар-протестант репресувався ще й як активний проповідник [Колодний... 2002: 378].

У жовтні 1921 р. при Головколгоспі для заселення вільних земель та колишніх маєтків сектантами було створено Оргкомсект [Любашенко 2011b]. Коли ж Л. Троцький проголосив «релігійний НЕП», їм було запропоновано створення взірцевих господарств в обмін на вільне віросповідання [Любашенко 2011b]. Проте надалі у резолюції XII з'їзду РКП(б) «Про постановку антирелігійної агітації» від 1922 р. було вже зазначено небезпеку від «значного росту деяких сект», «верхівка яких ідейно пов'язана з відомими елементами європейської та американської буржуазії» [Клибанов 1969: 241].

У випадкові зі справою мальованців до того ж наявне помітне особисте негативне ставлення до них колгоспників. Спочатку в означеному поселенні вони були вимушені вступити у колгосп ім. Котовського (1934 і 1935 рр), а надалі вийшли звідти з причин «нечесного ставлення до роботи» й «ворожнечі та постійних сварок колгоспників між собою» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 25, 91]. Потім вони продемонстрували природну кмітливість у поєднанні з вищезазначеною «протестантською етикою», почавши ходити між селами й виконувати різноманітні роботи на замовлення. Досягнувши певного добробуту при незалежності від колгоспного ладу, вони спричинили негативну реакцію із відтінком тієї заздрості, що хтось, дивись, не працює в колгоспі, а живе краще за них [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 236-237].

У справі наявні також намагання звинуватити всіх трьох означених осіб у організації протиколгоспного повстання 28.11.1932 р [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 6, 37]. Причому, саме Куштенкові Ф. Р. приписують

його очолення [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 244-245]. Проте, враховуючи їх послідовний пацифізм, одразу виникає низка питань щодо самої причетності до чогось мальованців. Проте, зацікавлення слідчих НКВС УРСР у знаходженні доказів про «викрити контр революційну організацію» із «ватажком» в особі Куштенка Ф.Р., є надто очевидним. В цьому аспекті його виконання вільних робіт у різних селах і закупи в Києві «розроблюються» слідчими як прикриття для зв'язку з іншими ланками «антирадянської організації» [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 150].

Із позиції логіки тоталітарних держав органи НКВС УРСР вбачали у потягові до особистих «правди, волі та незалежності» небезпеку для радянського ладу. З означених позицій всі кордони між державою, суспільством та особистістю свідомо стираються [Арендт 1996]. Домінуюча орієнтація на духовне життя вносила мальованців у групу ризику за релігійною ознакою. Окрім цього, релігійна заборона брати участь в суспільно-політичному житті країни, зокрема у військовій службі, підпадала під звинувачення в «саботажі заходів радянської влади». Все це зумовило кваліфікацію їх переконань як злочинно-антирадянських. Це відбувається в контексті того, що боротьба із протестантизмом та сектами в ті роки була надто значущою на рівні держави. Згідно з матеріалами НКВС УРСР про організовану діяльність церковно-сектантської контр-революції від 25 квітня 1937 р., у них вбачали небезпеку як готових антирадянських формуваннях «особливо під час виборчої кампанії» [Кокін 2010: 449]. Народний комісар внутрішніх справ УРСР І.М. Леплевський зобов'язав начальників обласних УНКВС кожні 10 днів звітувати про каральні акції щодо євангелічних церков

і сект, у діяльності яких вбачав основу для шпигунства [Кокін 2010: 97, 148]. Після оприлюднення 1 березня 1929 р. циркуляру ВЦРПС (№53) «Про посилення антирелігійної пропаганди» вирок українському протестантизму був фактично заздальгідь винесений, оскільки їх прямо визнали «прикриттям для антирадянської роботи куркульських і капіталістичних елементів у країні та для міжнародної буржуазії» [Клибанов 1969: 239].

Вражає спокійна витривала гідність звинувачених під час допитів, із якою вони заперечували й не визнали до самого кінця звинувачення й не піддалися тиску слідчих [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 63413: 31, 38, 48, 100, 170]. Це може свідчити про психологічну витривалість, яку надавали їм віра. Подібно виявляли в ті роки свою мужність і заарештовані священнослужителі незалежно від конфесій своєї належності. В. Франкл описує виживання та значно більшу психологічну витривалість у концтаборах саме тих, хто мав внутрішню опору духовного або сенсового характеру, навіть за умов ідеалістичного світобачення [Франкл 2004]. Можливо, що свою роль у цьому відіграло сприйняття в мальованстві будь-якого їх переслідування як мучеництва Христа в особі кожного [Булгаков 2014].

Культурний слід мальованства є більш значущим. Оскільки мальованські псалми зберігали кобзарську традицію, їх музично інтерпретували М. Лисенко та М. Річкунов. Леся Українка, Іван Франко, М. Драгоманов і М. Грушевський звертали увагу на їх народну ідеалістичну філософію, створення ідеальної моделі світу [Любащенко 2011b]. Між тим із мальованцями в їх історичному часі буття в основному знайомі саме релігієзнавці. Ширша гуманітарна спільнота не надто обізнана з цієї теми, хоч дослідження елементів народної культури та філософії в

малих релігійних течіях України є, безумовно, нетривіальним та перспективним. Окрім суто релігієзнавчого та історичного виміру, історія мальованців актуалізує тему можливих етико-філософських конструкцій «ідеального суспільства» в середовищі репресованих, дисидентів тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи. В контексті історії українського протестантизму, можна підсумувати наступне. Поєднання в справі №63413 антирелігійного чинника із економічним особливо характерне для справ щодо протестантів та їх громад, оскільки для інших конфесій України поєднання віри із практичною активною економічною діяльністю, важливою для релігійної практики, набагато менш характерне. Для мальованства, як окремого конфесійного напрямку, характерне своєрідне поєднання практицизму із містицизмом. Саме він у випадку із мальованством призвів до своєрідної самозамкнутості чорногородської громади, яку слідчим, попри всі намагання, не вдалося пов'язати із будь-якими іншими «сектантами» поза Бишівським (Макарівським) районом або виявити якісь «злочинні зв'язки» із «елементами європейської та американської буржуазії».

Додаткову цінність наукове висвітлення означеної справи має в контексті дослідження народних сект в Україні. Хоча важко добачити «економічний слід» протестантизму в історії української культури, проте, завдяки фольклористичним студіям М. Лисенка та М. Річкунова існують музичні інтерпретації мальованських псалмів в естетиці народних пісень, а відомі українські суспільні діячі відзначали, що протестантизм значною мірою вплинув на історичну українську культурну ментальність (зокрема, такими були думки М. Драгоманова). Хоча радикальний світогляд був несприятливим для конформної адаптації до

радянської дійсності, проте він надавав сили пережити важкі випробування історії «кривавих земель» (за висловом Тімоті Снайдера), а також мужності й внутрішнього психологічного захисту за умов тиску з боку органів НКДБ УРСР.

Список літератури

Арендт, Х. (1996). *Истоки тоталитаризма*. Москва: ЦентрКом. Взято з <https://paraknig.me/reader/220440>

Бехтерев, В.М. (1994). *Внушение и его роль в общественной жизни*. Москва: Мысль. Взято з <http://flibusta.is/b/122609/read#t16>

Булгаков, С.В. (2014). *Справочник по ересьям, сектам и расколам*. Москва: Директ-Медиа,. Взято з <http://flibusta.is/b/176505>

Вебер, М. (1990) *Протестантская этика и дух капитализма*. Москва: Прогресс. Взято з <http://flibusta.is/b/413373/read>

Історія с. Чорногородка. (2011). Макарівська районна державна адміністрація. Взято з http://adm-makariv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=287

Мазур, В. Мальованщина. Українська народна релігія. (2019, Травень 11-17). *Дзеркало тижня*. Взято з https://zn.ua/HISTORY/malevanschina-317149_.html

Клибанов, А.И. (1969). *Религиозное сектантство и современность: Социологические и исторические очерки*. Москва: Наука.

Колодний, А.М. & Яроцький, П.Л. (Ред.) *Історія релігії в Україні: (Т. 1-10)*. Київ: Світ Знань. – 2002 - Т.5: Протестантизм в Україні. - 2002. - 424 с.

Кокін, С. & Юнге, М. (2010). *Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937-1938 рр.: (Т. 1-2)*. Київ.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».

Любашенко, В.І. (1996). *Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій*. Київ: "Поліс". Взято з

https://risu.org.ua/ua/library/books/authors/liubaschenko/history_of_protestantism_in_UA/65796/

Любашенко, В.І. (2011) Протестанти в Україні: наслідки політики «державного атеїзму». (Електронний ресурс) / В.І. Любашенко // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 30. Взято з http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/lyubashchenko.pdf

Франкл, В. (2004). *Сказать жизни «Да»: психолог в концлагере*. Москва: Смысл. Взято з <http://flibusta.is/b/81680/read>

ЦДАГО України, Ф. 263, Оп. 1, Спр. 63413 фп

Шугасва, Л.М. (2007). Православне сектантство: єгови́сти-їльї́нці, ма́льованці. Київ. старовина, 3, 79-94.

Ясевич-Бородаевская, В.И. (1912). *Борьба за веру: Историко-бытовые очерки и обзор законодательства по старообрядчеству и сектантству в его последовательном развитии с приложением статей закона и высочайших указов*. Санкт-Петербург: Государственная типография.

References

Arendt, H. (1996). *The origins of totalitarianism*. Moskva: TsentrKom. (in Russian). Retrieved from <https://paraknig.me/reader/220440>

Behterev, V.M. (1994). *Suggestion and its role in public life*. Moskva: Think. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/122609/read#t16>

Bulgakov, S.V. (2014). *Handbook of heresies, sects and schisms*. Moskva: Direkt-Media. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/176505>

Frankl, V. (2004). *Say Yes to Life: A psychologist in a concentration camp*. Moscow: Meaning. (in Russian). Retrieved from <http://flibusta.is/b/81680/read>

History of Chernogorodka village. (2011).

Klibanov, A. I. (1969). *Religious sectarianism and modernity: Sociological and historical essays*. Москва: The Science. (in Russian).

О. Зайченко. Протестантські євангелістичні течії...

Kokin, S. & Yunge, M. (2010). *Great terror in Ukraine. "Operation of Kurkul" 1937-1938.*: (Т. 1-2). Kyiv.: Publishing House «Kiev-Mohyla Academy». (in Ukrainian).

Kolodniy, A. M. & Yarotskiy, P.L. (Ed.) *History of religion in Ukraine*: (Op. 1-10). Kyiv: World of Knowledge. – 2002 - Т.5: Protestantism in Ukraine. - 2002. - 424 с. (in Ukrainian).

Lyubaschenko, V.I. (1996). *History of Protestantism in Ukraine. Course of lectures*. Kyiv: "Polis". (in Ukrainian) Retrieved from

https://risu.org.ua/ua/librarybooks/autors/liubaschenko/history_of_protestantism_in_UA/65796

Lyubaschenko, V.I. (2011) Protestants in Ukraine: Implications of State Atheism Policy. In *Scientific works of the History Department of Zaporizhzhya National University*, 30. Retrieved from http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/lyubashchenko.pdf

Mazur, V. Malovanshina. Ukrainian folk religion. (2019, May 11-17). *Mirror of the Week*. (in Ukrainian). Retrieved from https://zn.ua/HISTORY/malevanschina-317149_.html

Shugayeva, L. M. (2007). Orthodox sectarianism: Jehovah's-illincy, malovancy. *Kiev. Old*, 3, 79-94. (in Ukrainian)

State administration of Makarovsky district. (in Ukrainian). Retrieved from http://adm-makariv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=287

TsDAGO Of Ukraine, F. 263, Op. 1, File. 63413 fp

Veber, M. (1990). *Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism* M Moskva: Progress. [in Russian]. Retrieved from <http://flibusta.is/b/413373/read>

Yasevich-Borodaevskaya, V.I. (1912). *The struggle for faith: Historical and everyday essays and a review of the legislation on the Old Believers and sectarianism in its consistent development with the application of the articles of the law and the highest decrees*. Sankt-Peterburg: State printing house. (in Russian).

Історія релігієзнавства

УДК 2:001]-047.37

Анатолій Колодний

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ЗДОБУТКИ МИРОСЛАВА ПОПОВИЧА

Anatolii Kolodnyi

RELIGIOUS STUDIES ACHIEVEMENTS
OF MYROSLAV POPOVYCH

***Анотація.** Проблеми сутності релігії, місця її і церкви в історії духовного й культурного життя українського народу не були в полі безпосередніх наукових зацікавлень відомого українського філософа, багаторічного директора Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, академіка М. Поповича. Він до них звертався лише при осягненні історії культури в Україні, дечим при аналізі XX століття як кровавого періоду світової історії, дечим при з'ясуванні проблем буття людини. При цьому науковець розглядає релігію як складову культури, а вона є комплексом матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних рис суспільства, включає основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань.*

В статті йдеться про те, як М.Попович трактував релігійний чинник в житті давніх слов'ян, як він розумів роль Біблії в становленні релігійної свідомості давніх українців, про природу й еволюцію християнського віровчення. Автор аналізує розмірковування М.Поповича щодо сприйняття народною сві-

домістю християнства з його віровченням і обрядовістю, щодо пошуку християнином рівноваги між еросом і танатосом, про аскезу, святість тощо.

Ключові слова: давньослов'янська духовність, язичництво, культова дія, рідновірство, християнські цінності, життя християнина, Біблія, Бог, християнська філософія, аскеза, святість.

Abstract Problems of the essence of religion, its place in the history of spiritual and cultural life of the Ukrainian people were not in the field of direct scientific interests of the famous Ukrainian philosopher, long-time director of the Institute of Philosophy by H.S. Skovoroda of NAS of Ukraine, academician Myroslav Popovych. He referred to them only when embracing the history of culture in Ukraine, partially in the analysis of the twentieth century as a bloody period of world history, partially in explaining the problems of being human. Thus the scientist considers religion as a component of culture, which is a complex of material, spiritual, intellectual and emotional features of society, and includes the basic rules of human existence, system of values, traditions and beliefs.

The article deals with the Popovych's understanding of religious factor in the life of the ancient Slavs, his interpretation of the role of the Bible in the formation of the religious consciousness of ancient Ukrainians, the nature and evolution of the Christian doctrine. The author analyzes Popovich's thinking about the perception of Christianity, its doctrine and rituals by the people's consciousness, about search by Christians of a balance between Eros and Thanatos, about asceticism, holiness, etc.

Keywords: ancient Slavic spirituality, paganism, religious act, religious belief, Christian values, Christian life, Bible, God, Christian philosophy, asceticism, holiness.

Постановка проблеми – духовна праісторія українського народу не може не цікавити справжніх науковців,

які в давніх подіях шукають відповіді на питання суті і характеру сучасних світоглядних пошуків українців. Праці академіка Мирослава Поповича надають багатий дослідницький матеріал, який дозволяє поглибити наше розуміння історіософії світоглядних явищ, виокремити особливості бачення науковцем стародавніх вірувань українців, розкрити механізм християнізації язичництва і оязичнення християнства.

Ступінь розробленості – проблемами давньослов'янської духовності займалися переважно історики, загально-філософське осмислення проблеми досліджено недостатньо. Незважаючи на поодинокі праці релігієзнавців, зокрема Б.Лобовика, А.Колодного, деяких представників діаспори, найбільш повно філософська рефлексія представлена у творчому спадку академіка М.Поповича. На жаль, ця частина наукової діяльності Мирослава Володимировича ще не стала предметом особливого наукового інтересу ні філософів, ні релігієзнавців. Саме тому, формулюючи **мету нашого дослідження**, ми не розглядатимемо саму давньослов'янську релігію чи християнство, що надзвичайно повно представлено у вітчизняній і діаспорній літературі, а обмежимося (для демонстрації широти наукових інтересів філософа) аналізом бачення Мирославом Поповичем релігійної духовності давніх пращурів українства, розкриваючи за ним механізм християнізації язичництва і оязичнення християнства; на основі авторського порівняння Старого і Нового Завітів, з'ясуємо основні смислові точки еволюції християнського віровчення, які виокремив М.Попович.

Основний виклад. Мирослав Попович неодноразово повертався до ролі релігії в житті українського народу, але в свій, специфічний спосіб, через світоглядні проблеми

культури. У творчому спадку науковця віднаходимо плідні розмірковування про культ як органічну складову релігії. Норми поведінки, які успадковуються кожним народом за певною релігійною традицією, навіть не цікавлячись їх походженням і смислом, називаються, за його визначенням, звичаями. Звичаями, що мають символічний смисл, постають обряди і ритуали. Їх виконують для того, щоб надприродним способом вплинути на якісь події. Цей символічний смисл, на думку М.Поповича, може бути перекрученим залишком якогось давно забутого давнього світорозуміння, але він обов'язково залишається наявним. Коли ж обряди становлять собою цілісну систему, що реалізує вірування релігійного чи міфологічного характеру, то таку систему ритуальної поведінки назвемо культом. Проте можна розуміти культ, зауважує науковець, і вужче: культом система обрядів постає тоді, коли вона використовується під керівництвом спеціально призначеної для цього особи.

Релігія для академіка постає цікавою лише тоді, коли вона виявляє свій значимий вияв у життя певних спільнот. Розглянемо бачення ним цього в контексті буття давніх слов'ян і ранніх християн.

Релігійний чинник в житті давніх слов'ян. Може здатися дивним, чому серед безлічі філософських тем, Попович обрав саме релігію давніх слов'ян, яка цікавила його все життя, повторюючись в працях різних років. Деякі науковці припускають, що на науковий інтерес до слов'ян та їх віросповідування, загалом світогляд вплинуло його життя в молоді роки в селянському середовищі волинян, які були надто прихильні до давніх обрядів і звичаїв українців. Цій проблемі присвячена спеціальна праця М.Поповича [Попович 1985], яка стала вже класичною.

В слов'янському світі ідея вічного світопорядку, наголошує вчений, тісно вживалася з ідеєю постійного втручання окремих надприродних істот в цей світопорядок, докладання усіх зусиль ними, щоб підтримати його. Саме цій меті слугувала й система їхніх календарних обрядів. У слов'ян існував свій календар, де назви місяців мали переважно побутовий, аграрно-виробничий характер. На перший план вплині часу виступають виробничі, практичні, прикладні аспекти річного циклу. Як пори дня і пори року циклічно і якимось органічно переходять одна в одну, так і час рухався по колу. При цьому минуле, світ предків, для традиційного суспільства здавався зразком для наслідування, уявлявся «острівним часом», що не знає ні змін, ні бід. Якщо архаїчні риси літнього сонцестояння з язичеських часів збереглися за святом Купала, то весняне сонцестояння весняного рівнодення відзначалося Масляницею. Воно обов'язково було пов'язане із запалюванням «сонячного колеса», качанням на гойдалці. Обрядова їжа Масляниці пов'язана із символікою родючості.

Культові дії давньослов'янської доби супроводжували все життя людини - від народження і до смерті. В обрядах цього циклу, які збереглися в охристиянізованому вигляді й донині, виділяються передусім родильні, хрестильні, весільні та поховальні. Прийняття християнства, засвідчує М.Попович, поєднало обряди, призначені для родин, з ініціацією-хрещенням, а в язичників ініціація була віддалена в часі від вступу в життя і одержання першого імені. Найбільше яскравих дохристиянських елементів зберегли обряди, пов'язані із шлюбом. Система культових дій пов'язувала стародавнього слов'янина із поколіннями предків, постійний контакт з якими був настільки ж моторошним, наскільки необхідним [Попович 1998: 40-53]

На основі конкретних прикладів науковець доводить, що життя людей давньої культури було регламентованим до дрібниць і кожен їх крок був пов'язаний з космологічними, міфологічними та морально-етичними уявленнями. В давні часи існувало й закрите езотеричне вчення, доступне лише посвяченим у нього жерцям, яке на наш час вже безповоротно втрачене. Жерці, які могли поєднувати свої функції з функціями родових старійшин, керували загалом виконанням культових дій, без яких, згідно з уявленнями людей тих епох, міг бути порушений навіть космічний порядок.

М. Попович доводить, що більшість культових дій виконувалась в ті часи за традиціями. Вони здійснювалися під керівництвом не спеціально призначених осіб із числа жерців, а самими виконавцями, особами, обраними для цих ролей принагідно або простими родовими старійшинами або ж главами сімейств. Якби не ця обставина, то старовинні вірування і ритуали були б для нас безповоротно втрачені.

Слушною є думка М. Поповича, що із-за різних мотивів ми погано знаємо все те, що було створено нашим народом впродовж його історії. Ми часто не розуміємо, що саме ці культурні набутки означали для людей в ті минулі часи, а звідси не знаємо, як їх нам читати і як їх сприймати сьогодні. Від потреби їх реанімації відвертає християнство, називаючи їх таким словом як *поганство*. Багато різних фантазувань в розуміння пам'яток духовності давніх років додають ще й історики та етнографи. Складність в осягнення давньої культури слов'ян вносить ще й фрагментарність наявних у нас її пам'яток. А між тим, як зазначає М.Попович, фундаментальні культурні цінності різних епох минувшини існували як цілісна система. Саме

при таких їх оцінках наступність епох може поставати як поступовий розвиток зі своїми втратами і набутками.

Ці розмірковування дослідника вкрай важливі при формуванні наукового відношення до давньослов'янського періоду нашого історії. Справа в тому, що в наш час наявними є два підходи до тогочасної духовної культури. Якщо історичні Церкви виявляють абсолютний негатив щодо неї, то рідновірські течії визнають християнство як гнобителя нашої давньої культури, прагнучи в різний спосіб відтворити її. При цьому виникає різноманіття рідновірських віровчень й обрядових практик. В них наявним є багато реального, але й багато вифантазованого їхніми творцями з прагненням подати це як автохтонність. До цієї думки нас призводить аналіз віросповідних систем РУНВіри, Рідної Віри, Великого вогню, праць Куровського і Безсмертного, Лева Силенка і Галини Лозко.

М.Попович слушно зазначає, що народна свідомість прийняла християнство з його віровченням і обрядовістю далеко не у повній відповідності до канонічної книжково-церковної норми. Але при цьому *«неможливо відокремити в культурному фонді нації власне українське від набутого християнського, засвідчити, що для національної української культури органічне, а що не органічне»* [Попович 1985: 34]. При взаємодії християнства з язичництвом, точніше – при силовому нав'язуванні його, що мало місце на Русі, коли князь Володимир застеріг, що той, хто не прийде до ріки на хрещення, *«будет мне противен»*, мали подвійний процес – християнізацію язичництва і оязичнення християнства. В офіційній сфері життя домінувало християнство, а в побутовій – язичництво. Християнство і язичництво як релігії мають відмінну функціональність. Язичництво – це сакралізована картина природи і господарки на ній людини.

Християнство – це сакралізована картина людини і міжособистісних і міжспільнотних її відносин. Саме тому християнство, як відмінна від язичництва картина, не змогло здолати світорозуміння язичника. Воно вимушене було його картину по-своєму християнізувати і по-своєму оязичнизуватися.

При формуванні якогось із наявних нині рідновірських віровчень їх творці надто довільно оперують історичним матеріалом, прагнуть подати його як належність всьому нашому давньоукраїнському світові. При цьому генеалогія божеств постає як щось єдине ціле, узгоджене і субординоване для всіх східнослов'янських теренів. А між тим, як це зазначає М.Попович, «кожен слов'янський мікроетнос – древліани, поляни, сівера та інші – мав свої міфи; кожний такий міф існував у багатьох варіантах, а у кожному варіанті бракувало того чи іншого епізоду. Реально існувала лише схема міфу, яка з часом втілювалася у різні варіанти. Зрештою схема древліанських міфів лише почасти збігалася із схемою полянських, схема полянських – із схемою в'ятицьких і так далі» [Попович 1998: 40].

Дослідник наголошує на тому, що після прийняття християнства старі боги були частково витіснені, частково асимільовані і zdeформовані новою вірою. Старих слов'янських міфів історія не зберегла, а тому доводиться їх реконструювати» [Там само: 39]. Міфи були історією Космосу, історією упорядкування Всесвіту, розповіддю про те, як влаштований світ навколишній і світ людський. Вони були водночас системою норм життя, що відобразилось у численних повір'ях і забобонах. Були вони також і елементами культу, їх відтворювали у видовищах-виставах, обрядах і ритуалах. Саме тому вчені рештки старовинних вірувань

знаходять в таких же розрізних пам'ятках фольклорно-етнографічного характеру, як археологи моделі давнього посуду – у потрощеному череп'ї. Тільки відновити схему міфу, зазначає М.Попович, набагато складніше, ніж реставрувати посуд.

В основі міфу слов'янської системи лежить боротьба небесного персонажа-громовержця із його супротивником із «нижнього світу». Боротьба між силами світла і вогню, уособленими основним персонажем міфу, та його супротивником проходить на певній міфологізованій території, освоєній слов'янами, і в певному часі, прив'язаному до календарних свят. У східнослов'янських варіантах боротьба розгортається біля Києва, Змій проорює Змієві вали або рів аж до Чорного моря. З діями Змія асоціюються пороги на Дніпрі. Пов'язана із легендою й оповідь літописця про заснування міста Києва: старший із трьох братів-засновників, Кий, названий ім'ям, похідним від слова кувати. Тут варто було б науковцю сказати дещо про так звані Зміїні вали, які на сотні кілометрів тягнуться по українських теренах.

Слов'янський пантеон богів протягом віків зазнав значних змін. Крім імен богів та коротких відомостей літописців жодних безпосередніх свідчень про них ми не маємо. Релігійно-міфологічна традиція підтримувалася професійними жерцями-волхвами. Із їх зникненням зникла і система. Релікти давніх вірувань немовби розсипаються, залишаючи незв'язані рештки, що поза цілим не мають сенсу.

М.Попович наголошує, що східні слов'яни більше, ніж інші, зазнали іранських впливів у релігійно-міфологічній схемі. «У слов'ян відобразилась іранська «релігійна революція», – пише він. – Як і в іранців, у слов'ян бог-Отець, бог-Небо явно відходить на другий план. Проте,

можливо, слов'янський Стрибог якраз і являє собою слід верховного божества Неба». Про це нібито свідчить і низка запозичених слів з іранської лексики (віра, віщати, жрець та ін.). Запозиченими з іранської релігійно-міфологічної системи є і Хорс і Симаргл – не загальнослов'янські боги, а специфічно київські [Там само: 41-46].

Спираючись на етнографічні праці, науковець показує з'яву в давніх слов'ян таких імен богів, як Стрибог, Мокош, Перун, Велес, Сварог, Хорс та ін. Важливе місце в слов'янських культах займав бог Род і рожаниці. Культ Рода, як природно чекати з етимологічних міркувань, пов'язаний із культом предків і водночас із силами родючості.

Користаючись зображеннями на «Збруцькому ідолі», М.Попович наголошує на певному монотеїзмі наших предків. Бог тут єдиний в тому розумінні, що він ніби дерево, бо будь-який порядок виділяє верх, середину і низ, ніби стовп з чотирма сторонами, ніби гора – все це і є ідеал порядку. То ж «Збруцький ідол» не є портретом якогось одного божества, зокрема Роду, як це твердив Б.О.Рибakov. Таке думання, з погляду М. Поповича, суперечить язичництву, яке мислило за принципом подібності і причетності. Кожен бог у язичників є радше певна сила чи сукупність функцій, тому його можна подавати по-різному, навіть уподібнюючи якійсь незвичайній людині. Багатобожжя, що було характерним для наших предків слов'ян, означало терпимість до різних богів, здатність поклонятися кожному з них по-своєму, адже кожний бог і по-своєму небезпечний і по-своєму корисний [Там само: 47].

Проте, описуючи кожне язичницьке божество, дослідник вдається до порівняння його ознак із божествами із інших відомих давніх релігійних вірувань, ледь не наголошуючи на тому, що при цьому слов'янські племена

вдалися до якихось запозичень. Це твердження Поповича є полемічним, а такий хід міркувань викликає певні застереження. Скажімо, деякі археологи та історики вважають сумнівним вплив міфології іранців на слов'янське світобачення, не знаходячи прямих речових доказів на підтвердження зв'язку і впливу іранства на слов'янство. Тисячокілометрові відстані породжують багато запитань, зокрема: як, в який спосіб могли передаватися уявлення про божества від одного етносу до іншого? в який спосіб вони могли засвоюватися, коли кожний етнос визнавав єдиноістинним насамперед своє релігійне світобачення? Той факт, що своїм божествам різні етноси приписували подібні функції, вдавалися ледь не до однакових обрядів у їх вшануванні, засвідчує скоріше про подібність їх способу життя і сакралізацію однакових видів діяльності й очікувань їх наслідків, пошук якихось надприродних чинників її покровительства.

Від Старого до Нового Завіту. Логічним продовженням аналізу релігійний тем в творчості М.Поповича є наступна: «Заперечуючи належність Біблії до нашої національної культури, ми ризикуємо вилучити з неї всі ікони і храми, всю систему свят і обрядів, без яких немислима культура побуту нашого народу впродовж віків. Звичайно, народна свідомість прийняла християнство з його віровченням і обрядовістю далеко не у повній відповідності до канонічної книжково-церковної норми. Та неможливо відокремити в культурному фонді нації «власне українське» від «набутого українського» [Там само: 4].

Європейська християнська цивілізація, наголошує науковець, успадкувала дві різнохарактерні спадщини давньої середземноморської культури – давньоєврейську та античну греко-римську. Різні форми узгодження самотут-

ніх досягнень заальпійських європейців із своєрідно сприйнятими стандартами цих двох архетипічних культурних джерел привели до істотного синтезу обох напрямів, хоч цей синтез ніколи не був остаточним. Бо ж жодна система високих цінностей та ідеалів не гарантована від того, що її внутрішні суперечності не приведуть її до небезпечного рубежу, а то й спричинять стан хаосу в ній.

Часто, як поворотний пункт в історії європейської глибинної структури, розглядають світогляд, названий Максом Вебером *«протестантською етикою»*, яка щонайкраще обґрунтувала постання західноєвропейського капіталізму. Якщо ж розглядати питання ширше, не зводячи його до питань ставлення християнина до праці, грошей і збагачення, зауважує М.Попович, то засади того ціннісного архітектонічного розпаду світу на *я і всіх інших*, який є характерним для Європи, створюються саме християнством. При цьому варто мати на оці те, що християнські цінності і християнське світорозуміння фіксовані у Святому Письмі, книги якого писалися протягом 15 століть – з XIII століття до нашої ери і до II століття нашої, несе в собі риси еволюції поглядів тих людей, які його складали, записували, упорядковували й редагували.

Глибинна семантика дії дає можливість відрізнити у Святому Письмі архаїчний Старий Завіт і власне християнський Новий. Перші дослідники Біблії небезпідставно називають ці зміни «Від Бога помсти до Бога миру». Люди, які вписували до сакральних текстів Старого Завіту те, що ними сприймалося як богонатхненне, належали до свого часу і втілювали до цих писань свої історично обмежені уявлення. Зміст цих текстів жахає своїми уявленнями про жорстокість і неблаганність Божу. Можемо ствердно наголосити на тому, що Мойсеева заповідь «не вбий»

стосується лише взаємних відносин євреїв: євреї не вбий єврея. Прикладом такої жорстокості постають настанови біблійного Бога народові Ізраїлю щодо його ставлення до інших народів: «У містах тих народів, які Господь, Бог твій, дає тобі на посідання, не оставиш ні однієї душі чужої живою; їх мусиш приректи на цілковите знищення». В божому наказі покарати Амалека сказано: «Не щади нічого, вигублюй чоловіків і жінок, дітей і немовлят, волів і овець, верблюдів і ослів».

Ця невідповідність міри злочину і міри покарання, пише М.Попович, одержала з часом в іудаїзмі своє раціоналістичного пояснення, зокрема у Соломона Маймоніда. Нехай одна половина справ у людства є праведною, а інша - неправедною, тоді навіть одна найменша частинка останньої перехилить терези і всі будуть покарані. Такі міркування є порівняно пізні, зазначає науковець. Вони апелюють до терез Феміди, а принцип зважування і прирівнювання є чужим для найархаїчніших форм моралі і права. Саме *безмірність* покарання і *непередбачуваність* гніву Божого є принципом спорідненим із безмірністю щедрості – в обох випадках людина має відчувати себе безмежно винною перед Господом-Богом і безмірно відповідальною перед ним.

У Новому Завіті, зазначає академік, наявними є також різні культурні шари, а найбільше старосередовищної міфології маємо в Апокаліпсисі. Проте в цілому, на думку вченого, Євангелії побудовані на іншому фундаменті – докорінно відмінному від старозавітного. Людина в християнстві вільно входить до його громад і повністю відповідальна за свій вибір.

Злі чини в християнстві поділені на *злочини* (порушення закону) і *гріхи* (порушення моралі). Якщо за злочин

передбачене правове покарання державою, то моральною санкцією за гріх є *покаяння грішника*. Саме в цій відмінності закладена основа індивідуалістичного гуманізму Європи: людина як особистість має судити сама себе за скоєний гріх, сама оцінювати наміри і наслідки свого чину та сповіщати про свої душевні порухи духовному пастирю чи священику, які можуть відпускати гріхи.

Саме тут сформована та внутрішня структура слова і дії, яка, як відзначає М.Попович, знає вибір і відповідальність перед принципами – перед «Богом в душі». Ритуал сповіді формує здатність вірно проаналізувати й оцінити вірянином свої власні душевні порухи, а це з новою силою розвиває його самосвідомість. Про цінність цих принципів для формування самосвідомості християнина сказано надто багато в богословській літературі.

Плідними є розмірковування М.Поповича про природу й еволюцію християнського віровчення. Саме любов до Ісуса Христа з часом мала замінити у світобаченні людини слабкі місця відданості роду. В такий спосіб дістає вираження надетнічний характер християнства як світової релігії. Любов ця доповнюється потребою в жертвовності, аскезою – сурогатом смерті в ім'я Господа. По суті це хворобливий стан суспільства – християнський Бог, Бог описань сакральних євангельських текстів не потребує таких жертв. В християнстві розвивається відчуття обложної фортеці, переконання у вихідній гріховності людини, самоаналіз, агресивність ув'язненого чи оточеного, що очікує нападу «чужих». Християнство поклало відповідальність за власну посмертну долю на кожного свого вірянина зокрема. Формована християнською церквою спрямованість на індивідуальну спокуту, зазначає науковець, впливає із вихідних настанов світової релігії – погляду на

«тварне» життя віруючої людини як суцільний гріх. Відтак весь її життєвий шлях має бути своєрідним «відробітком» первісного гріха. Вина опиняється в самому факті життя як радості буття. Вона породжує страх перед Богом.

Життя християнина вимагає від нього рівноваги між еросом і танатосом, осмислення смерті як жертви в ім'я роду. В світобаченні християнства з'являється абстракція душі, абсолютно протилежної тілу, як верхній (горний) світ протилежний Низу. Така душа позбавлена зовсім «нечистої» чуттєвості, цілком віднесеної до Низу; смерть в такий спосіб охоплює як неживе, так і чуттєвість, а відтак і життя людини взагалі, як ланцюг народжень і смертей. Смерть і життя, ерос і танатос обоє протистоять духовному Верху. Тому християнство й називають релігією чекання смерті і прокляття на адресу «цього світ» («мира сего»).

Саме через таку модель розуміння життя, слушно висновує М.Попович, пройшов європейський Захід. Так утверджувалася соціально-психологічна атмосфера зневаги до світу – *contemptus mundi*. Для містика-аскета ти винен не тому, що живеш несправедно, а тому, що взагалі живеш. Відтак смерть – а разом з тим і життя – втрачали смисл: вони перетворилися на покарання вірянина невідомо за що.

Цей дискурс народжувався насамперед у християнських монастирях з XIV століття і був підхоплений релігійними діячами християнства наприкінці XVI і на початку XVII століття. Саме він створив передумови для розкладу зсередини католицької церкви, утвердив принцип «мета виправдовує засоби», спричинив церковно-державний терор – криваву інквізицію й зрештою породив протестантизм. Європа пережила глибоку соціальну і мо-

ральну кризу, яка знайшла своє вираження у тих релігійних війнах, які потрясли її в XVI-XVII століттях.

Християнство, продовжує свої розмірковування М.Попович в книзі «Бути людиною» [Попович 2011: 119-125], переосмислило ідеологію жертви і самопожертвування передуючих йому чи сусідствующих релігійних вчень, продовживши й утвердивши біблійну новозавітну традицію заборони кровавих жертв. При цьому нове розуміння жертовності стало значним кроком у розвитку засад гуманізму. До жертви були прирівнені різні види стримування пристрастей, які можна розглядати як види аскези. Ідеологія жертовності особливого роду, викупної жертви Сина Божого – це та особливість християнства, яка відрізняє його від інших релігій. Святі його найбільше наближаються до Бога. Платою за надмірне наближення до Бога для них є перехід через рубіж, що відділяє «цей» світ від «того», уподібнення їх в чомусь до Бога-Христа як до жертви. Тому мученицька смерть в християнській міфології – вінець *життя* святого, природна доля особливо близьких до Бога людей.

Святість досягається в християнстві й меншими муками. Образом святої смерті, її, так би мовити, моделлю, є також аскеза, тобто відмова від радощів життя, залишення життя тільки в стражденному плані. Варіантами аскези можуть бути целібат, нешлюбність, бездомність, відрив від рідної землі й рідного оточення. Добровільними аскетами-вигнанцями є пустельники, ченці взагалі. Невпізнанність, або відсутність власного імені, є також одним із видів аскези, соціальної смерті. Ще один вид аскези – це відмова добровільна від мислення, від словесного спілкування через свідоме прийняття християнських догматів як незаперечних істин.

Характеризуючи особливості власне релігійної філософії, М.Попович наголошує, що вона визнає *віру через догмат* - свого роду *дисципліноване безумство*, віру, яка з геніальною виразністю сформульована як *credo quia absurdum* - «вірую, бо абсурдне» (приписується Тертуліану). Догматика не є містика. Вона не обов'язково є й абсурд. Вона може бути абсурдом, ірраціональністю, просто тому, що критерії розумності і здорового глузду не придатні для застосування щодо неї. Саме тому академік з болем сприймав ту клерикалізацію освіти і науки, яка утверджується останніми роками в Україні. Він не сприймав задогматизовану філософію, філософію, критерієм істини для якої мають бути так звані Священні Книги.

В подальшому, в епоху Відродження і Реформації, життя дедалі все більше сприймається не як жертва і страдництво. Тему радості можна віднайти вже в лютеран, несприйняття ними аскетизму як диявольської спокуси. Щоправда, Лютерова радість надто нагадує ту радість візіонерського єднання з Богом, яку ми можемо відчуту у містиків, зокрема у Якоба Беме. Але факт залишається фактом: відторгнувши аскезу, Лютеранський протест приймає життя як дар Божий разом із його радістю - радістю, що може служити не лише роз'єднанню егоїстичних індивідів, а й їх поєднанню. В такий спосіб відбувся перехід від історичних форм християнства до протестантських. Саме завдяки протестантизму Європа досягла тих здобутків, які поставили її в епіцентр прогресу світової цивілізації.

Висновки. На основі прочитання праць академіка М.Поповича, висновується, що вчений надзвичайно серйозно ставився до релігії, яка хоч і не стала його основним об'єктом дослідження, однак склала значний дискурс його філософування щодо широких культурологічних проблем.

Коментуючи тільки деякі рефлексії М. Поповича щодо релігії та її функціонування в історії людства, зокрема українського народу, видно, що науковець не був байдужим до релігієзнавчих проблем, але масштабував їх до загально філософських і культурологічних. Вони у нього тематично значно ширші, ніж представлені в даній статті, а тому потребують окремого дослідження.

Список літератури

Попович, М.В.(2011). *Бути людиною*. Київ: Видавництво "Києво-Могилянська Академія"

Попович, М.В. (1985). *Мировоззрение древних славян*. Киев: Наукова думка

Попович М.В.(1998). *Нарис історії культури України*. Київ: «АртЕк»

Reference

Popovych, MV (2011). *To be human*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House

Popovych, MV (1985). *Worldview of ancient Slavs*. Kiyev: Naukova Dumka

Popovych MV (1998). *Essay on the History of Culture of Ukraine*. Kyiv: ArtEk

Георгій Филипович

**МІЖ ЕТНІЧНИМ ПАРТИКУЛЯРИЗМОМ
ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИМ УНІВЕРСАЛІЗМОМ:
ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХХ СТ.
(за працями Ю. Мулика-Луцика)**

Georgii Fylypovych

**BETWEEN ETHNIC PARTICULARISM
AND INTERNATIONAL UNIVERSALISM:
EXPERIENCE OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN XX CENTURY
(based on the Y.Mulyk-Lutsyk's works)**

***Анотація.** Стаття базована на аналізі деяких праць відомого українського мислителя з Канади Юрія Мулика-Луцика, який в середині ХХ ст. глибоко осмислював стан української діаспори, її пошуки стратегії свого розвитку за кордоном в межах етнічного партикуляризму та інтернаціонального універсалізму. Ці думки вченого не втратили своєї актуальності і нині, оскільки нові хвилі міграції ставлять перед українцями ті ж самі питання: чи зберегтися як національній спільноті серед багатоетнічного і мультикультурного світу чи розчинитися в ньому. Особливо це гостро переживають ті, які опиняються за межами України, мігранти, представники діаспори, чиї діти-внуки давно втратили зв'язок із історичною батьківщиною і є громадянами інших багатонаціональних держав.*

Основна проблема тогочасних мігрантів і діаспорчан, на думку Мулика-Луцика, була в тому, що вони не розрізняли етнічний партикуляризм і міжетнічний універсалізм, отожденоючи, або підмінюючи один одним. Це призводило до радикальної однобокості: українська людина плекала в собі або одне, або інше. Основна причина такого дисбалансу бачилася мислителем в тому, що українці світоглядно не були готові до

міграції. Вони не встигли усвідомити своєї етнічної окремішності, своєї унікальності, як попали в жорнова універсалізму, що привело їх до "духовного волокитства, циганства". Замість зустрічі з інокультурними світами українці пережили культурну травму. Подолати останню можна шляхом усвідомлення рівнопокладеності універсального та специфічного, загальнолюдського та етнічного, які є двома "природними прикметами одного й того". Українець має зрозуміти, що він є людиною (це універсальне), бо в ньому є такі фізичні й духові прикмети, що є спільними для всіх людей; водночас він є членом даної етнічної спільноти (це є специфічне, партикулярне), бо в ньому є такі прикмети, яких немає й бути не може в інших етнічних спільнотах (мова, історія, культура, ідеологія). Хоч універсальне та специфічне – це протилежні одна до одної прикмети, однак в людині вони існують у поєднанні і як фізична неподільна єдність, і як духовна.

Ю. Мулик-Луцик усвідомлював, що інтеграція в багатомірний простір є складним процесом. Вчений закликав українців розвивати в собі одночасно і національне, і загальнолюдське, оскільки партикулярне утверджується через універсальне, а універсальне проявляється в партикулярному.

Глибоко вивчивши природу українця, обставини його історичного життя, Мулик-Луцик критично оцінив їх через небезпеку повної асиміляції чи сегрегації народу в іноетнічному середовищі. Зосередження на своїх внутрішніх - персональних чи етнічних справах – не давали можливості українцям успішно інтегруватися в багатокультурне життя. Саме тому мислитель закликав свою етнічну спільноту збагнути сутність її етнізму, пізнати його природні межі, які не терплять силового нав'язування універсалізму. Але разом з тим, українці мають усвідомити і сутність свого універсалізму (загальнолюдськості), який також не терпить штучного втручання етнічного. От тільки тоді етнічна спільнота взагалі й кожна її складова

одиниця зокрема становитиме єдність на природних основах – національну єдність.

Знання досвіду, який отримала українська діаспора в Канаді, може стати в нагоді тим, хто збирається мігрувати в інші країни та інші культурні світи.

Ключові слова: українська діаспора, Ю. Мулик-Луцик, етнічний партикуляризм, інтернаціональний універсалізм

Abstract. *The article is based on the analysis of some works of the famous Ukrainian thinker from Canada, Yuriy Mulyk-Lutsyk, who in the mid-twentieth century considered in depth the state of the Ukrainian diaspora, its search for a strategy of its development abroad within the limits of ethnic particularism and international universalism. His thoughts have not lost their relevance today, as new waves of migration pose the same questions to Ukrainians: whether to remain or dissolve as a national community among a multiethnic and multicultural world. This is particularly felt by those who happened to be outside Ukraine, namely, the migrants, diasporans, whose grandchildren have lost their connection with their historical homeland and are part of other multinational states.*

The main problem of the migrants and diasporans of that time, according to Y. Mulyk-Lutsyk, was that they did not distinguish between ethnic particularism and interethnic universalism, identifying them or substituting one by another. This led to radical one-sidedness: Ukrainians cared for one or the other in themselves. The main reason for this imbalance according to the thinker was that Ukrainians were not intellectually ready to migrate. They did not have time to comprehend their ethnic identity, their uniqueness, as they got into millstone universalism, which led them to "spiritual turmoil, gypsyism". Instead of meeting with other worlds, Ukrainians experienced a cultural trauma. It is possible to overcome the latter by realizing the equality of the universal and the specific, the universal and the ethnic, which are two "natural signs of one and the same". The Ukrainians should understand that they/he are/is human (this is

universal), because he has such physical and spiritual attributes that are common to all people; at the same time he is a member of this ethnic community (it is specific, particular) because it contains such features that are not present and cannot be found in other ethnic communities (language, history, culture, ideology). Although universal and specific features are opposite to one another, however, they peacefully co-exist in a person both as a physical indivisible unity and as a spiritual one.

Y. Mulyk-Lutsyk realized that integration into a multi-dimensional space is a very difficult process. He insisted on fostering within oneself both national and universal, where the particular was affirmed through the universal and the universal manifested in the particular.

Having studied the nature of a Ukrainian and the circumstances of his historical life, Mulyk-Lutsyk critically assessed the latter because of the danger of complete assimilation or segregation of the people in an ino-ethnic (other-ethnic) environment. Focusing on their internal affairs – personal or ethnic – made it impossible for Ukrainians to successfully integrate into multicultural life. That is why the thinker urged his ethnic community to understand the essence of its ethnicism, to know its natural boundaries, which do not tolerate the forceful imposition of universalism. However, at the same time, Ukrainians should also be aware of the essence of their universalism (humanity), which also cannot stand the artificial interference of ethnicity. It is only then that the ethnic community in general, and each of its constituent units in particular, will form a unity on a natural basis – national unity.

Awareness of the experience gained by the Ukrainian diaspora in Canada may be of use to those who wish to migrate to other countries and other cultural worlds.

Keywords: Ukrainian diaspora, Y. Mulyk-Lutsyk, ethnic particularism, international universalism

Постановка проблеми. Людство завжди прагнуло самовизначитися. Це відбувалося в різних системах координат. Однією із найпоширеніших є співвідношення універсалізму та партикуляризму, глобальності й локальності. Ці звичні вже дихотомії яскраво проявляються в процесах національної та релігійної ідентифікації, де зустрічаються національне і транс- або інтернаціональне.

З такою проблемою в свій час зустрілася й українська діаспора, яка на середину ХХ ст. переживала небувалу кризу культурної, зокрема національної та релігійної ідентичності. Актуальними стали дискусії щодо обрання українцями діаспори стратегії свого руху, подальшого розвитку, визначення концентрованої політики щодо популярних на той час глобалізаційних проєктів (американський плавильний котел, об'єднана Європа, СРСР тощо). Запропонований Ю. Муликом-Луциком підхід гармонізації національного і вселюдського став одним із цінних наукових висновків тогочасної суспільної думки, яким скористалися діаспорчани, успішно опановуючи здобутки світової культури і зберігаючи свої національні традиції.

Ступінь дослідження. Частково про ці проблеми писали деякі дослідники ідейних рухів в діаспорі, зокрема Н. Кривда [Кривда 2005; Кривда 2008]. Але праці Ю. Мулика-Луцика не потрапили в поле їхньої дослідницької уваги, його ім'я навіть не згадується в діаспорних енциклопедичних виданнях, що є помітним недоліком у загальній картині процесів ідентифікації української діаспори. Ю. Мулик-Луцик, знаний у Канаді україно-англомовний філософ, публіцист, про що нагадував о. Степан Ярмусь у своїх спогадах [Ярмусь 2013: 878-881], нарешті зацікавив українських релігієзнавців, які звернули увагу на цю непересічну постать в дослідженні історії православ'я в

Канаді. Вперше в Україні про Мулика-Луцика написав А. Колодний в своїй енциклопедичній праці персоналій релігійного і релігієзнавчого життя [Колодний 2017: 614-621], але в дуже загальних словах, оскільки мало що було відомо про цього мислителя як публіциста, філософа, історіософа. Щойно видані вибрані праці Ю.Мулика-Луцика "Релігія в історії і духовності українців" [Релігія в історії 2019], які були віднайдені в різних збірках, журналах, газетах і тематично упорядковані А.Колодним в окремій монографії, частково покривають наш запит щодо ідентичності українців діаспори. Вибрані твори демонструють нам цікавого мислителя, який добре знався на історії, слов'язознавстві, українській літературі і мові, але й відгукувався на актуальні для тогочасних українців діаспори теми. Його статті, зібрані в книзі, свідчать про масштаб наукових інтересів філософа, а отже спонукають активніше повертати його в дослідницьке поле діаспорознавців.

Мета статті – визначити специфіку розуміння проблеми співвідношення етнічно-партикулярного та інтернаціонально-універсального у творчості видатного українсько-канадського мислителя Ю. Мулика-Луцика як теоретика стратегії збереження національної ідентичності українців діаспори Канади середини ХХ ст.

Основний виклад. Частині українського народу поза межами України, яка опинилася "на світовому перехресті доріг серед натиску вітрів інтернаціоналізму ... в стані духового волокитства, в стані духового циганства" [Релігія в історії 2019: 175], потрібно було визначатися в межах популярних на той час екстрем – етнічного партикуляризму та інтернаціонального універсалізму. Частина українців Канади відмовилася від самовизначення, розчинившись на американських просторах, а частина заду-

малась над майбутнім українців в діаспорі, над викликами, які постали перед ними, а в свою чергу у самозбереженні українства взагалі.

Серед тих, хто взявся осмислювати ці виклики, є відомі письменники, церковні та громадські діячі, журналісти, вчені. Одними із ґрунтовніших стали роздуми Юрія Мулика-Луцика. Його книги, зокрема багатотомна "Історія Греко-православної церкви в Канаді" [Мулик-Луцик 1984-1992], дають унікальний матеріал для аналізу тогочасної ситуації в світі, для вивчення діаспорного буття українців середини ХХ ст., демонструючи, що українські мислителі діаспори активно були присутні в інтелектуальному полі зарубіжжя, включалися в обговорення важливих суспільних проблем, усвідомлювали визначальні вектори розвитку світу. Вони бачили політичні та геополітичні ризики, культурні трансформації, перед якими поставала не тільки українська діаспора, але й усе людство.

Реалії, в яких вони жили, вимагали адекватної філософської рефлексії складних цивілізаційних проблем, зокрема і процесу збереження українства, національної самосвідомості на тлі транснаціональних інтеграційних контекстів. Українські мислителі діаспори ефективно розмірковували над долею українців та включення їх у світовий контекст. Ю. Мулик-Луцик, який добре був обізнаний з історією України, з життям українців на чужині, запропонував нову стратегію їх виживання.

Мислитель руйнував крайні радикальні підходи до розуміння процесів акультурації українства, якому загрожувало повне розчинення (асиміляція) в американському універсалізмі або сегрегація, а зрештою і маргіналізація у вузько українському партикуляризмі. Єдиний шлях, на думку мислителя, який мав би зберегти українство – це

інтеграція в багатовимірний простір, часом такий чужий, але який потрібно зробити дружнім (домашнім) для себе. Ю. Мулик-Луцик наполягав на плеканні в собі одночасно і національного, і загальнолюдського, де б партикулярне утверджувалось через універсальне, а універсальне проявлялося в партикулярному.

Вчений, усвідомлюючи складність завдання, почав із прояснення причин кризи українства за кордоном, які майже не визнавали своє етнічне походження, не спілкувалися мовою батьків, не читали української літератури. Відмовляючись від своїх етнічних коренів, стаючи просто канадійцями чи американцями, такими як всі, українці втрачали генетичну унікальність, культурну неповторність, етнічну помітність, впадаючи від того в персональну і колективну депресію. Середина ХХ ст. стала важким періодом в їх житті, як і в житті інших народів, які шукали відповіді на питання, як і що їм робити в нових післявоєнних історичних обставинах. Корінь усіх бід, причина всіх нещасть зокрема українців лежать, на думку філософа, у світогляді українців, які, на відміну від інших народів, майже завжди були зосереджені переважно на своїх внутрішніх, українських проблемах. Влада чужинців змушувала український народ займатися виключно своїми домашніми справами, "щоб етнічно втриматися на поверхні життя". Пропагувалася думка «моя хата з краю». Гени самозбереження не дозволили українцям цікавитися проблемами світу. Їхній "світ" – до певного часу – обмежувався тільки кордонами України. Їхнє мислення про "людину" замикалося лише на понятті "українець". Тобто універсальне поняття "людина" замінювалося партикулярним поняттям "українець". Світогляд українського народу склався виключно з українського етнічного, а відтак пар-

тикулярного матеріалу. Очевидно, писав науковець, такий світогляд є неповним і однобоким.

Міграції ("розсіяння"), які неодноразово масово переживали українці, примусово розширили горизонти їхнього світогляду, але вони все одно були орієнтовані не за зовнішнє, а внутрішнє життя родини, громади. Мислитель послідовно критикував такі життєві домінанти українців. Шукаючи аргументів для підтвердження своєї позиції, Ю. Мулик-Луцик писав, що "усі живі істоти складаються з прикмет двох родів: загального (універсального) й часткового (специфічного, партикулярного)" [Там само: 176]. І таке поєднання є природним і необхідним.

Як історіософ, Ю. Мулик-Луцик уважно вивчив історію українського народу, який, на його думку, "занедбав справу людської універсальності" [Там само: 176]. Так склалося, що українство не мало часу й нагоди займатися своїми універсальними (чисто людськими) якостями (у нього – «прикметами»), а також справами людства і світу загалом. Більше того, українці сформували негативне ставлення до чужого: все, що не є специфічним (етнічно-українським), є автоматично ворожим українству. Дійшло до того, що стихійні поодинокі "прориви універсальності", як пише мислитель, свідомо приборкувалися, навіть ставилися у провину тим представникам українства, які працювали не на свій народ, а на інші.

Ю. Мулик-Луцик аналізував різного роду артефакти, а знайшовши, наприклад, такі фрази в устах народу, як: "Чи то люди (українці), чи німці (або: поляки, москалі і ін.)?", заключає, що "поняття про "наших", "тутешніх" (тобто українців) означало поняття про "людину взагалі", а всі "ненаші" (неукраїнці) не підходили під поняття "людина". Коротко кажучи, робить висновок Ю. Мулик-Луцик,

"поняття про нашу специфічність, партикулярність (етнічність) у нас ідентифікувалося з поняттям про "універсальність" ("людина взагалі"). Отже, наш народ не знаходив різниці між універсальним і частковим" [Там само: 176].

Вивчаючи українську філософію політики, зокрема погляди Д. Донцова, Ю. Мулик-Луцик піддає критиці намагання зацентрувати на принциповій важливості боротьби з проявами універсалізму серед українців. "Боремося з всесвітянством" (космополітизмом) – це був один з основних кличів журналу "Вістник", який редагував д-р Д. Донцов – перший філософ українського націоналізму. Очевидно, Д. Донцов поборював той універсалізм (у формі «всесвітянства»), що попадав у крайність, і заперечував фактор специфічного (українсько-етнічного). Але інтелігентський загал по-своєму інтерпретував і популяризував доктрину Д. Донцова: треба виступати проти всього універсального в людині, протиставляючи цьому специфічний фактор, тобто етнічний [Там само].

Ю. Мулик-Луцик послідовно критикував і "підсоветську частину України", де українська людина була позбавлена права й можливості бути, як він писав, «предметом історії». Її всяк намагалися перетворити в предмет «експериментів советизації», граючи нею за формулою: "соціалістичний (відтак інтернаціоналістичний) зміст і національна форма". Кидаючи українською людиною від муру "національної форми" до муру "соціалістичного змісту", і навпаки, "ідеологи советизації намагалися приголомшити її, щоб вона згубила орієнтацію на точці пересічення між специфічним (етнічним) та універсальним (комуністично-інтернаціональним), ... щоб [не змогла] знайти різницю між ними..." [Там само: 177]

Українці, вважав Ю. Мулик-Луцик, були не готові до

міграції (розсіяння): "обставини викинули їх у широкий світ нагло, без їхньої ініціативи, проти їхнього бажання; викинули їх неприготованими світоглядно" [Там само: 177]. Відтак у них відбулася не зустріч із інокультурними світами, а випадкове зіткнення з ними: вони зустрілися з фактором універсальності (поняттями про "людину" й "світ"), ... обмежуючись лише специфічним ("українці", "Україна") [Там само].

Для багатьох діаспорних українців, а це триває й досі, це стало трагедією, оскільки вони побачили, що не вміють спілкуватися з іншими людьми, спільнотами, народами, що "не мають зі світом спільної мови" [Там само]. Усвідомлюючи свою односторонність, українці почали без відповідної підготовки радикально переключатися на універсалізм. Спочатку вони почали чинити це з політично-тактичних мотивів, вдаючи з себе "універсалістів", але з часом їх захопила природна стихія універсальних потенцій. Так з однієї крайності (етнічного партикуляризму) вони попали в другу, протилежну крайність — універсалізму. Тобто, виходячи із аналізу Ю. Мулика-Луцка, українці знаходилися у постійних "коливаннях" між крайнощами партикулярності та універсалізму.

Причину такого коливання мислителів схильний був бачити в тому, що українці (їх провідна верства) концептуально не визначилися в поняттях, не розробили стратегію співвідношення між універсальним і партикулярним (специфічним, унікальним), не знайшли стабільної, тобто природної лінії розмежування між цими двома дискурсами, не збагнули суті кожного з них. Власне кажучи, "українська провідна верства взагалі ніколи не звертала увагу на філософську сутність універсальності та

партикулярності" [Там само: 177]. Тому світогляд ідеологів українства, як і самих українців, у своїх основах є хитким, неокресленим, безформенним, "духовим циганством", як влучно пише Ю. Мулик-Луцик, без точного компаса [Там само].

Тому треба долати цей стан "світоглядového немовляцтва". Перш за все треба твердо усвідомити і завчити, як аксіому, що "універсальне й специфічне (а в даному випадку – загальнолюдське й етнічне) – це дві природні прикмети одного й того". Отже, "кожен з нас є людиною (це універсальне), бо в ньому є такі фізичні й духові прикмети, що є спільними всім людям; і з цим природним явищем треба рахуватися, бо його права і голос не можуть приборкати жодні штучні доктрини націоналізму". Проте водночас "кожен з нас є членом даної етнічної спільноти (це є специфічне, партикулярне), бо в ньому є такі прикмети, яких немає й бути не може в інших етнічних спільнот (мова, історія, культура, ідеологія і т. д.)" [Там само: 178].

Універсалістичний фактор у людині стихійно наперед визначає ("предестинує") її зв'язки із людством узагалі. Ця природна спонука є необхідною для людини. Фактор специфічного в людині стихійно скеровує її до збереження власної етнічної ідентичності. Ця природна спонука також є необхідною для людини. Адже ж не існує така істота, яка не належала б до жодної етнічної спільноти, а була б лише "людиною взагалі". Вчений доводив, що обидва ці фактори в людині є незалежними один від одного: кожен з них має свій власний зміст і свою власну форму. Тому, якщо ставити в залежність специфічне, унікальне від універсального, зокрема говорити про універсальний (тут – "соціалістичний") зміст і національну форму, то ця теорія (мається на увазі марксизм) визнається

Ю. Муликом-Луциком штучною й протиприродною, якій він прагнув все життя опонувати, пояснюючи не тільки ці її вади.

Подібним до марксистського насильства над законами природи Ю. Мулик-Луцик вважав націоналізм, який універсальний фактор підпорядковує аж до заперечення його (універсальності). У діяльності світових ("універсальних") церковних організацій ще з давніх-давен також прослідковувалися спроби підпорядкування етнічного універсальному шляхом повного його заперечення усього унікального, специфічного, і тут вже мова йшла не лише про заперечення змісту, але й самої етнічної форми.

Хоч універсальне й специфічне – це протилежні одна до одної прикмети, однак в людині вони існують у поєднанні і як фізична неподільна єдність, і як духовна.

Саме тому мислитель закликав: "якщо етнічна спільнота збагне, в чому полягає сутність її етнізму, тобто збагне тайну зв'язку між етнічним змістом і етнічною формою й пізнає абсолютні, природні межі етнізму, в які не вільно штучно, нелегально, протиприродно, контрабандою вводити універсалізм; і якщо етнічна спільнота при тому збагне сутність свого універсалізму (загальнолюдськості), тобто збагне тайну зв'язку між загальнолюдським змістом і загальнолюдською формою, і пізнає абсолютні, природні межі загальнолюдського, в які не вільно штучно, нелегально, протиприродно, контрабандою вводити етнізм, то тоді і тільки тоді етнічна спільнота взагалі й кожна її складова одиниця зокрема становитиме єдність на природних основах – національну єдність" [Там само: 179].

Так, нібито схематично і просто, пропозиції Ю. Мулика-Луцика забезпечували збереження українцям своєї етнічної ідентичності, яка водночас теоретично й прак-

тично буде в гармонії із вселюдськістю як релігійно-церковного, так і світського характеру при різних інтернаціональних ідеях, ідеалах поєднання і об'єднання.

Ю. Мулик-Луцик був рішучим противником змішування і перемішування універсального і партикулярного, ідентифікації універсального (загальнолюдського) із специфічним (етнічним, національним). Якщо між тими двома сферами не буде взаємної агресії, не буде ототожнення (ідентифікації) однієї з одною, бо все це противиться законам природи, то тоді буде повна гармонія між сферою загальнолюдською і сферою національною в кожній етнічній спільноті всередині. Саме тут буде солідна база відношення етнічної спільноти до людства [Там само].

Висновки. Ю. Мулик-Луцик був переконаний, що тільки з'ясувавши природні закони взаємодії універсального і партикулярного, імплементувавши це у свідомість українства, можна забезпечити гармонію в бутті народу. Зберегти себе українці зможуть через свідому ідентифікацію себе як народу і як частини людства, не применшуючи ні одного, ні другого.

Ці застороги знаного мислителя діаспори як ніколи важливі й актуальні сьогодні, коли українці шукають стратегію своєї присутності в світі, в рідній для них європейській спільноті. Для українців важливо стати частиною цивілізованого світу, але при цьому не втратити своєї унікальності, входити в різні міжнародні спільноти та об'єднання, оминаючи небезпеки бути розчиненими і знищеними.

Список літератури

Колодний, А. (2017). *Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників*. Київ: Інтерсервіс.

Кривда, Н. Ю. (2005). Пошуки збереження колективної ідентичності: повоєнна українська діаспора. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*, 73/75, 86 – 90.

Кривда, Н. Ю. (2008). *Українська діаспора: досвід культу-ротво-рення*. Київ: ВЦ «Академія».

Мулик-Луцик, Ю. (1984). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том перший. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Мулик-Луцик, Ю. (1985). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том другий. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Мулик-Луцик, Ю. (1987). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том третій. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Мулик-Луцик, Ю. (1989). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том четвертий. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Мулик-Луцик, Ю. (1991). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том п'ятий. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Мулик-Луцик, Ю. (1992). *Історія Української греко-право-славної церкви в Канаді*. Том шостий. Вінніпег: Видавнича Спілка "Екклезія".

Релігія в історії і духовності українців. Вибрані праці Юрія Мулика-Луцика (2019). Упорядник і наук. редактор проф. А.М. Колодний. Київ: УАР.

Ярмусь, Ст. (2013). Професори Іван Власовський та Юрій Мулик-Луцик: життя і творчість. В *Релігія і Церква в історії української діаспори* (сс.874-881). Київ: УАР.

Reference

Kolodnyi, A. (2017). *The Religious life of Ukraine in the Personalities of its Leaders and Researchers*. Kyiv: Interservice.

Kryvda, N. Y. (2005). The quest for collective identity preservation: the post-war Ukrainian diaspora. *Bulletin of Taras*

Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Political Science, 73/75, 86-90.

Kryvda, N. Y. (2008). *The Ukrainian Diaspora: The Experience of Cultural Formation*. Kyiv: Academy Academy.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1984). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume One. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1985). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume Two. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1987). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume Three. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1989). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume Four. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1991). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume Five. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Mulyk-Lutsyk, Y. (1992). *History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada*. Volume Six. Winnipeg: Ecclesia Publishing Union.

Religion in the History and Spirituality of Ukrainians. Selected Works of Yuriy Mulyk-Lutsyk (2019). Editor prof. A.M. Kolodnyi. Kyiv: UARR.

Yarmusch, St. (2013). Professors Ivan Vlasovsky and Yuri Mulyk-Lutsyk: Life and Creativity. In *Religion and the Church in the History of the Ukrainian Diaspora* (pp.874-881). Kyiv: UARR.

Архіви, джерела, спомини

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ ДО 25-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ

Михайло Бабій

THE HISTORY OF UKRAINIAN ASSOCIATION OF RESEARCHERS
OF RELIGION. TO THE 25TH ANNIVERSARY OF ESTABLISHING

Myhailo Babii

У цьому номері спогадами про постання Української асоціації релігієзнавців (УАР) ділиться її перший вчений секретар кандидат філософських наук, ст. науковий співробітник М.Бабій, який взяв на себе відповідальність підготувати документи для офіційної реєстрації УАР як громадської організації, а потім забезпечував організаційні моменти в діяльності асоціації. Матеріали до друку підготувала Л.Филипович.

Михайло Бабій. Інтерв'ю 4.01.2019

1. Коли виникла ідея створити УАР?

По часу сказати важко. Але практично із створенням Відділення релігієзнавства ця ідея почала зароджуватися.

2. Хто був її батьком?

Спільна ідея, активно над нею працював Анатолій Миколайович Колодний

3. Хто підтримав цю ідею?

Багато людей відгукнулося: я, Петро Косуха, Борис Олександрович Лобовик, Слава Суярко, Микола Закович, Володимир Гаюк та багато інших, з Києва та областей.

4. Навіщо була потрібна така організація?

Тоді виникла важлива потреба об'єднання релігієзнавців, бо постала необхідність по-перше збереження і розвиток творчого релігієзнавчого потенціалу у вузах, у відповідних інституціях в умовах практичної ліквідації навчального курсу - предмету релігієзнавство. А це приводило до розпорошення кадрів. Заміна іншими дисциплінами, релігієзнавство зникало.

По-друге. Відсутність певної координації в контексті наукових релігієзнавчих досліджень, уможливлення їх публікації та наукового обговорення.

По-третє: захист прав релігієзнавців і їх самореалізації – писали листи на ректорів вузів, на Міносвіту про необхідність зберегти цю дисципліну і людей.

Організаційне об'єднання передбачало передовсім загально український масштаб. А вже потім і регіональний рівень посилення творчого взаємозв'язку між ними, актуалізація передового досвіду в навчальному і науковому контексті.

Була і гостра потреба налагодження міжнародних контактів і зв'язків (участь в міжнародних конференціях, членство в міжнародних організаціях). Така ж необхідність була і в налагодженні більш тісніших контактах з релігійними організаціями і співпраця з ними - особливо на місцях. Добрий приклад – Чернівці.

Все ці потреби в узагальненому диференційованому вигляді знайшли своє відображення в Статуті і в повсякденні – щоденній діяльності УАР.

Важливим було практичне створення первинних (регіональних, обласних, вузівських) осередків і допомога в початку їх функціонування. Це призвело до посилення творчого потенціалу багатьох осередків.

На цьому напрямі активно працювало Правління УАР, а також активісти на місцях. Зрозуміло, що не все відбувалося гладко і далеко не в усіх областях були створені первинні релігієзнавчі організації. Першими, наскільки я пам'ятаю, постали УАРівські організації в таких містах: Одеса, Чернівці, Житомир, Ніжин, Київ тощо.

Вже точно не згадаю, але можна знайти по документах, скільки УАР проводила конференцій на рік! Зразу ж почали організовувати і міжнародні конференції. До Києва приїжджали відомі вчені, експерти із-за кордону.

А скільки всеукраїнських заходів провели, то не перерахувати. Всі вони вирізнялися системністю і тематичністю. Напр. Львів – це історія релігій, Полтава – релігія і церква в СРСР, Тернопіль – релігія і нація, Київ – свобода совісті і віросповідань.

5. Що стало конкретно причиною організації УАР?

Повторюся – потреба повернути релігієзнавство у вузи.

6. Що ви пам'ятаєте з 1991-1992 рр. як років підготовки до створення УАР?

Я влився в колектив Відділення в 1993, тому в підготовчій роботі прямої участі не брав.

7. 1993 рік – рік заснування УАР. 22.01 відбулися установчі збори, 27.07 Мінюст зареєстрував УАР як громадську організацію. 14.10 відбулося розширене засі-

дання Правління УАР. Що вам найбільше запам'яталося? І чому?

А от 1993 рік – рік моєї активної участі в підготовці документів та їх реєстрації в Мінюсті України, бо займався щільно, щоб отримати від юристів добро на життя УАР. Отримав завдання оформити документи. Я це зробив, терпеливо, ретельно, послідовно. Настирливо.

8. Які події з життя УАР ви ще пам'ятаєте?

Найбільш вдалим, як на мене, є видання журналів, які йшли під грифом УАР. Це Релігійна панорама, Українське релігієзнавство та Релігійна свобода.

9. Які роки і проекти УАР виявилися найбільш вдалими?

1993-1994 як початок процесу, він виявився дуже потужним, тут треба дивитися по друках. Скільки книжок і журналів випустили в той час.

10. Яким чином ви персонально або ваш обласний осередок долучився до розбудови УАР? Що відбувалося у вас в області за ці роки? Що потім виросло у всеукраїнську акцію?

Оформлення документів, тобто паперова частина процесу на моїх плечах, Петро Косуха допоміг із фінансовими питаннями, рахунок в банку відкрити.

Найактивнішим був відділенівський осередок, співробітники якого активно їздили на місця, проводили збори, складали списки.

11. Що є, на вашу думку, основним здобутком УАР?

Збереження кадрів релігієзнавців, налагодження зв'язків між обласними організаціями у вирішенні навчальних і наукових проблем релігієзнавства, підготовка і перепідготовка кадрів. Постійно проводили семінари, кон-

ференції. Особливо опікувалися підготовкою спеціалістів вищої кваліфікації. Біля сотні науковців (переважна більшість з областей) пройшли через Відділення релігієзнавства, успішно захистилися як кандидати і доктори наук. Ми всім допомагали, бо ж пошуківці були членами УАР.

Випуск релігієзнавчих журналів і збірок, де розглядалися важливі питання, напр. законодавчі ініціативи в сфері державно-церковних відносин, популяризація свободи совісті і свободи віросповідання. Це все навчало і розвивало керівників релігійних організацій, представлених і не представлених у ВРЦіРО, державних службовців, політичних діячів, журналістів, викладачів та й самих релігієзнавців як в центрі, так і на місцях.

12. Які були складнощі у постанні УАР?

Серед організаційних моментів - важкий початок в діяльності первинних осередків. Більшість членів УАР і осередків були пасивними. Виділився певний кістяк, який і досі існує. Поки важко було з влаштуванням на роботу, приїжджали за допомогою, ми виходили на ректорів вузів, просили. Діяли по різних каналах.

13. Що не вдалося реалізувати?

Незважаючи на всі наші зусилля, релігієзнавство зникає з вузів, хоча потреба в фахівцях з релігії зростає. Не вдалося до кінця довести, щоб релігієзнавство стало важливою частиною - теоретичною і практичною - гуманітаристики. Ми губимо гуманітарні науки, і тут УАР не спрацювала, солідарності не вистачило.

14. Як мислилася УАР і чи відповідає вона зараз тим очікуванням?

Ми зберегли релігієзнавство як науку в Україні - це важливо, згуртували колектив фахівців, однодумців. Ви-

йшли на міжнародний рівень, але є ще питання, які не вирішені.

15. Як ви бачите УАР в майбутньому? Що потрібно змінити, покращити в діяльності УАР, її центральних і обласних органах?

Потрібно пригадати первісні завдання, які ставилися. Життя УАР в оживленні первинних організацій, які б мали діяти самостійно, автономно, формувати свої плани. Активізувати діяльність на місцях, подальший розвиток і зміцнення, певна зміна структури. Молодіжна асоціація діє? А чому так не діють первинні осередки?

Не всі вузи задіяні і представлені в УАР.

Удосконалити систему членства в УАР.

Розробити стратегічний план довгострокової діяльності організації на 5 років із врахуванням тих проблем, які сьогодні існують.

16. Чи збереглися у вас якісь документи, фотографії, артефакти з історії УАР? Чи могли б ви надати їх або копії для архіву УАР?

Не знайшов нічого. Все залишив в ІФ.

Академічне життя

ПРО КОНФЕРЕНЦІЮ "УНІВЕРСАЛЬНІ ЦІННОСТІ РЕЛІГІЙ" (О.Недавнія)

"Універсальні цінності релігій є фундаментальною основою людського, справедливого і духовно змістовного світу" - провідна думка міжнародного наукового форуму.

24-25 жовтня 2019 року в Києві відбулась міжнародна наукова конференція "Універсальні цінності релігій світу: історія і сучасність", що її організували Українська асоціація релігієзнавців, Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань та Національні Духовні Збори бахаї України. Понад сім десятків учасників, серед яких знані й молоді науковці та релігійні діячі кількох країн, вислухали 40 доповідей з таких тематичних напрямків: "Універсальність світового релігійного процесу", "Соціальне служіння: універсальне в контекстальному", "Віроповчальний дискурс у конфесійній варіативності", "Етичні виміри релігійної аксіології", "Релігія в сучасному світі: виклики, умови, актуальні теми, перспективи", "Релігійні цінності в етноісторичному дискурсі" та "Український досвід світовим релігіям". Одне з пле-

нарних засідань було присвячене 200-літньому ювілею Баба (Сеїда Алі Мухаммада) – Провісника Віри бахаї, де представники цієї релігійної течії докладно знайомили присутніх з її теоретичними та практичними надбаннями, як і на відповідній тематичній секції “Віра бахаї як нова віха єдиної релігії, що поступово розгортається”. В рамках конференції працював також круглий стіл, де розглядалась спадщина ісламського мислителя Саїда Нурсі.

Обговорити можливості застосування конструктивного потенціалу універсальних цінностей різних релігій зійшлися не лише вчені Національної Академії Наук України і провідних ВНЗ та представники організаторів-бахаї, але й священнослужителі й активісти інших релігій, конфесій та Церков: греко-католики, православні, іудеї, мусульмани, буддисти та інші. З різними аспектами відповідного закордонного досвіду шановне товариство знайомили Саша Дехгані, доктор наук, співробітник Відділу дослідження Святих Писань Світового центру бахаї в Хайфі (Хайфа, Ізраїль; Франкфурт, Німеччина), Гарі Реуше, доктор філософських наук, професор, співзасновник соціального проекту садиби “Країна чеснот” (США – Київ, Україна), Тимур Чекпарбаєв, член Національних Духовних Зборів Бахаї Казахстану (Алмати, Казахстан).

Як завжди, на висоті фахового аналізу були представники Української асоціації релігієзнавців, виносячи до уваги учасників найбільш вагомі та злободенні теми. Патріарх українського релігієзнавства професор А.Колодний вкотре наголосив на важливості рівності всіх релігій, а промоторка цього й безлічі інших наших міжнародних наукових зібрань професорка Л.Филипович – на тому, що якраз Україна може слугувати позитивним прикладом співіснування різних релігій, а також і на тому, що

сучасним науковцям корисно розгортати методологічний поворот підходу до релігії: не як до альтернативного і опонентного науці мислення (і способу дій, можна доповнити), а як до доповнюючого і збагачуючого.

Жваві питання викликала доповідь о.Романа Островського, доктора богослов'я, проректора Київської Трьохсвятительської Духовної семінарії УГКЦ, присвячена такій суперактуальній для сучасного світу і особливо для сьогонішньої України проблематиці, як важливість соціальної пам'яті. Доповідач виходив насамперед з біблійних текстів, і слухачі прагнули уточнити питання прощення, на що отець запропонував практичну та справедливую відповідь: воно можливе після того, як зло зупинене й покаране...

Виявом востребуваності практичного релігієзнавства, яке послідовно впроваджують співробітники Відділення релігієзнавства та члени УАР, стало звернення до учасників конференції як до впливових професіоналів-експертів депутатки Київської міської Ради Олесі Пинзеник у справі підтримки перейменування одного з проспектів столиці на честь такого духовного авторитету для українців, як попереднього Глави Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішого Любомира Гузара. Зрозуміло, присутні, усвідомлюючи важливість створення таких орієнтирів пам'яті співбудівничих української духовної ідентичності, яким був та залишиться для нащадків цей мудрий Пастир, радо підтримали таку шляхетну ініціативу представниці київської влади.

Як пленарні, так і секційні засідання були такими насиченими і цікавими, що організатори конференції тепер шукатимуть можливості видати відповідні матеріали як українською, так і англійською мовами, до чого й закликаються всі спікери, що поділились своїми дослідженнями

Про конференцію «Універсальні цінності релігій»

й міркуваннями. Учасники конференції були настільки включені, що нарікали на обмеженість часу для обговорень, і продовжували спілкування в неформальній обстановці, та висловлювали надію на перспективу розгортання тематики в наступних конференційних зустрічах. Сподіваємось, що закордонні колеги поглибили свої знання та уявлення про Україну, її релігійну, культурну та суспільно-політичну ситуацію, присутні студенти – свою зацікавленість релігієзнавством, і всі, хто був причетний до цього корисного свята науки обмінялись досвідом, здобутками й намітили плани подальшої співпраці та популяризації релігієзнавчих надбань.

Відлунням цієї конференції залишилась в актовому залі Інституті філософії імені Г.С.Сковороди НАН України (Київ, Трьохсвятительська 4) цікава фотовиставка релігійних споруд світу “Єдність в різноманітті”, де представлено біля 50 фотографій відомих і невідомих храмів, мечетей, домів молитви, ступ тощо, які вражають своєю красою. Ініціаторами і виконавцями проекту є Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань. Особливо запрошуються викладачі релігієзнавства та студенти. Відвідування виставки є безкоштовним. Приймаються колективні заявки на знайомство із представленими фотографіями.

Рецензії

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ І МАТЕРІАЛІВ “РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА/НЕБЕЗПЕКА УКРАЇНИ” (Київ: УАР, 2019)

**REVIEW OF THE COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS AND
MATERIALS “RELIGIOUS SECURITY / DANGER OF UKRAINE”
(Kyiv: UARR, 2019)**

Ця наукова праця, як зауважує її редактор — професор А. Колодний, “є збіркою статей і матеріалів, написаних з різним цільовим призначенням науковцями не лише відділенського колективу” (колективу Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України) [Релігійна безпека/небезпека 2019: 11], а тому її не слід сприймати як цільну колективну монографію. В сукупності наявних у ній статей і матеріалів вона присвячена розкриттю вкрай важливих і повсякчас актуальних для нашої Української держави, українського суспільства тем — ролі релігійних чинників в контексті національної безпеки України — з одного боку, висвітленню наявних та означенню можливих небезпек, які несуть в собі для України під виглядом релігійного світогляду окремі релігійні інституції, а з іншого боку, засвідчує ті, що працюють на утвердження Української державності, розвою української нації.

“...Релігійна безпека України — це не тільки наявність тих конфесійних спільнот, які обстоюють її суверенність, — наголошує А.Колодний, — це не тільки позбавлення права на діяльність тих, які виявляють своє прислужництво ворогам України, а їх керівників притягнення за це до криміналу й направлення у в’язниці. Це водночас і наявність активної діяльності вірян цих конфесій в обстоюванні Української України, це позбавлення їх малоукраїнської чи хохляцької свідомості, сприйняття москальства як найпершої ворожості українству” [Релігійна безпека/небезпека 2019: 11].

Принагідно слід зазначити, що загалом тема релігійної безпеки України для Відділення релігієзнавства далеко не дослідницька цілина. Доводять це і висновки опрацьованих планових тем, виконані науковцями Відділення, і численні аналітичні й експертні матеріали, доповідні записки, в яких у той чи інший спосіб фіксуються проблемні вузли на релігійній мапі України, на які слід першочергово звертати увагу владі, правоохоронним органам і нехтування, ігнорування яких може з часом призвести — якщо ще не призвело! — до серйозних проблем безпекового характеру.

Один приклад. Ще задовго до анексії Росією нашого Криму, до російської збройної агресії на Донбас представники Відділення релігієзнавства у своїх матеріалах, спрямованих на ім’я Президента, до Кабінету міністрів, Верховної Ради, до МВС, СБУ, в низці колективних монографій, наукових статей, ряді виступів на конференціях різного рангу, публікаціях та інтерв’ю у ЗМІ неодноразово попереджали про можливі для України загрози з боку Росії аж до реалізації нею плану військового втручання на нашу територію, прагнули привертати окрему увагу до тих релі-

гійних організацій, і в першу чергу до “Української Православної Церкви” Московського Патріархату, які під виглядом релігійного просвітництва, через власну друковану продукцію готували серед своїх вірян (і не тільки) антиукраїнський ментальний ґрунт, який би уможлиблював реалізацію розробленого в Кремлі плану зі знищення України, перетворюючи відтак свої конфесії на форпости зросійщення України, інструментарій із перетворення українців на “один народ” з росіянами, а України — на російську провінцію.

Науковці Відділення релігієзнавства неодноразово наголошували, що хресні ходи Україною московсько-православних під російськими імперськими прапорами, з іконами Сталіна й останнього російського царя Миколи II, вільне поширення в УПЦ МП антиукраїнської періодики, антиукраїнської “духовної” літератури, антиукраїнських буклетів й агіток ще задовго до 2014 року вже слід було сприймати в якості провісників і водночас елементів гібридної російсько-української війни, як активізацію російської агресії проти України.

Та що там говорити, коли і серед нашого брата-релігієзнавця ще можна знайти таких, хто сприймає ці, зокрема викладені у рецензованій нами науковій збірці безпекові застороги, як щось “надумане”, а тому й, мовляв, не варте уваги наукової спільноти. Приміром публікації науковців Відділення релігієзнавства, які були присвячені російському імперсько-православному проекту під назвою “Русский мир”, означенню тих можливих загроз, які несе в собі він для України, часто клеймились (причому навіть на рівні деяких представників Президії НАНУ), як “надто упереджені”, “надмірно заполітизовані”; що краще взагалі обходити подібні теми, аргументуючи це тим, що науко-

вещь, мовляв, мусить бути поза політикою; що теми “Русского мира”, російського політичного православ’я начебто “не вписуються” в пріоритети української академічної науки.

В остаточному рахунку ті зі співробітників Відділення релігієзнавства, хто розкривав у своїх публікаціях загрози національній безпеці, які криє в собі релігійна сфера, систематично вказував на них, виявилися таки правими: євразійський світогляд, який сповідують в Україні окремі протестантські конфесії, ідеологія “Русского мира” як православно-політичний “маніфест” Російського православ’я в Україні, проросійська, чи радше неорадянська, свідомість більшості вірян неохристиянських конфесій, панславистський (розумій — проросійський) світогляд окремих неоязичницьких організацій, космополітизм прихильників східних релігійних течій виступали (і продовжують виступати ще) детонаторами процесів, за якими стоїть риторика, в той чи інший спосіб спрямована винятково на одне — руйнацію України.

У цьому сенсі збірник наукових праць і матеріалів “Релігійна безпека/небезпека України” за редакцією професора А.Колодного є черговим надто потужним кроком наукового колективу Відділення релігієзнавства на шляху осмислення релігійних процесів в Україні в контексті саме національної безпеки України з метою проставлення для українського суспільства на релігійній мапі України “червоних ліній”, перехід за які для тієї чи іншої конфесії неприпустимий, оскільки в противному вона ризикує перетворитись з релігійної організації на релігійно-політичний рух антиукраїнського спрямування.

Як слушно зауважує у вступному слові до збірки “Релігійна безпека/небезпека України” професор А.Колод-

ний, “релігійно-небезпечними для України нині є ті конфесійні спільноти, які не бачать нині загарбницьку політику Росії. Для них події на Сході — внутрішня громадянська війна. Вони закликають до перемовин із сепаратистами на їх умовах з метою досягнення якогось абстрактного миру. Цим самим Україна прирівнюється до завойовника — московського фашиста. Для цих конфесій не є святиною українські традиції, українська духовність, українська мова. Через чужомовність богослужбової практики такі конфесії формують у своїх вірян байдужість до історичної долі країни, її національного майбуття” [Релігійна безпека/небезпека 2019: 10].

Наукову працю “Релігійна безпека/небезпека України” складають п’ять розділів — “Релігійна безпека України: зміст і кончі потреби”, “Православ’я в безпековій сфері України”, “Конфесійний контекст сфери безпеки України”, “Релігійне життя України в його проблемах і можливих шляхах вирішення”, “Шляхи і засоби протидії релігійній небезпеці України”. Авторський колектив із 24 науковців у своїх текстах яскраво доводить, що сучасне академічне релігієзнавство не є, так би мовити, “наукою-в-собі”, воно не є “загнаним в глухий кут від практичної релігійної дійсності” [Релігійна безпека/небезпека 2019: 298], а насправду акцентує свою увагу на нагальних, актуальних проблемах релігійного сьогодення в контексті українського державобудівництва.

Чи не головним висновком збірки є заувага про неналежне реагування влади України на антиукраїнську діяльність окремих релігійних спільнот, яка (влада), ховаючись за конституційний принцип відокремлення Церкви від держави, часто залишає поза увагою релігійну складову українського сьогодення, в такий спосіб даючи неабиякі

преференції споконвічному ворогу українства — Московії — використовувати релігійний простір України для ведення гібридної війни проти неї.

На прикладі збірки “Релігійна безпека/небезпека України” Відділення релігієзнавства Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України оприлюднює свій черговий посил українському суспільству щодо проблем релігійної безпеки, засвідчуючи водночас, що українські академічні релігієзнавці “завжди відкриті, щоб допомагати у вирішенні складних питань державно-церковних і міжконфесійних відносин, виходячи з інтересів, стратегічних і практичних, України” [Релігійна безпека/небезпека 2019: 307].

Наукова праця “Релігійна безпека/небезпека України” аргументовано доводить, що держава постійно мусить бути уважною і до різного роду нових релігійних рухів, і водночас до тих ідей, тих віровчень, які обстоює та чи інша традиційна конфесія, мусить регулювати ті ситуації, реагувати на ті випадки, якщо якісь заходи чи проповіді є прямо неконституційними — є антиукраїнськими за змістом, за своєю суттю. Обстоювання “нейтральних”, універсалістських, євразійських, панславістських чи російсько-православних поглядів щодо держави і нації в межах релігійних систем (та й не тільки) означає, по суті, обстоювання антиукраїнської позиції, а це — злочин.

Допоки віруючі тієї чи іншої конфесії будуть дотримуватись позиції нехтування українською етнонаціональною сферою, зневажати національно-релігійні традиції, загалом традиційну сферу духовного буття українців, ці спільноти не будуть українськими. Орієнтація на Україну, на українськість, зрештою — на український народ, повернення ідеологічного, світоглядного вектору із-

за меж України в Україну — ось той і ключ, і механізм, який перетворює будь-яку чужинську релігію на українську за змістом.

Павло Павленко,
доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник
Відділення релігієзнавства Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України

Список літератури

Релігійна безпека/небезпека України (2019). За ред. проф.
А.Колодного. Київ: УАР

Reference

Religious security / danger of Ukraine (2019). Ed. prof. A.
Kolodny. Kyiv: UARR

ІНФОРМАЦІЇ

У 2015 році за результатами релігієзнавчої конференції було видано збірник матеріалів "Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття" у журналі "Українське релігієзнавство" №73. З технічних причин під статтею "Перший і третій Рим" в контексті ідеології "Русского мира" і верифікації сучасного Ватикану" автором помилково зазначили "Ольга Мельник (Житомир)". Насправді, автором статті є Мельник Людмила Миколаївна, канд. політ. наук, доцент, завідувач кафедри теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін (Білоцерківський національний аграрний університет), що і було засвідчено спеціальною довідкою за підписом головного редактора журналу проф. А.Колодного.

Редакція приносить свої вибачення дійсному автору даної статті і підтверджує, що саме Мельник Людмила Миколаївна є автором статті "Перший і третій Рим" в контексті ідеології "Русского мира" і верифікації сучасного Ватикану", надрукованої в УР 73 в 2015 році.

Релігієзнавчі конференції 2020

Січень 31	Київ – Константинополь: до витоків Українського Православ'я	Інститут історії Церкви, КПБА, Національний заповідник «Софія Київська», Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Дмитро Гордієнко: dmytro.gordiyenko@gmail.com +38067-6058863
Квітень 23-25	ISORECEA conference: Religion on the Periphery	Palacký University Olomouc, Czech Republic isorecea2020@upol.cz дедлайн 15 грудня
Травень 12-14	XXX ювілейна Міжнародна наукова конференція «Історія релігій в Україні»	Львів, Музей історії релігій mnk2020.lviv@gmail.com дедлайн 1 грудня науковий щорічник 1 січня збірник
Травень 21	Церква Христова: місія, діалог традицій та виклики сьогодення	Волинська православна богословська академія м. Луцьк, вул. Градний Узвіз, 5 pauka@vpba.org до 24 квітня
Серпень 23-29	22nd Quinquennial World Congress of the IAHR "Centres and Peripheries"	IAHR, Нова Зеландія, Дунедін, Університет https://www.iahr2020.kiwi/call-for-papers-programme/ дедлайн 31 грудня

АВТОРИ

БАБІЙ МИХАЙЛО ЮХИМОВИЧ

Кандидат філософських наук, ст.наук.співробітник,
почесний науковий співробітник Відділення релігієзнав-
ства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України
+380951673184

Сфера наукових інтересів: свобода совісті і віроспо-
відання, релігія та церква в Україні.

Babii Myhailo Yukhymovych

Candidate of Philosophy, Senior Scientist, Honorary
Research Fellow, Department of Religious Studies, H.S. Skovo-
roda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine
+380951673184

Research interests: freedom of conscience and religion,
religion and church in Ukraine.

БРОДЕЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЄВГЕНОВИЧ

<https://orcid.org/0000-0002-1769-9036>

Доктор філософських наук, доцент кафедри культу-
рології, релігієзнавства та теології, декан філософсько-тео-
логічного факультету Чернівецького національного універ-
ситету імені Юрія Федьковича
+380505590950

o.brodetskyi1979@gmail.com

Сфера наукових інтересів: філософсько-релігієзнавчий
аналіз релігійної етики; філософія релігії; естетика; взаємо-
дія раціонального та ірраціонального в пізнанні.

Brodetskyi Oleksandr Yevhenovych

ORCID: 0000-0002-1769-9036

Doctor of philosophical sciences, assistant professor of the department of religious studies, cultural studies and theology, acting dean of philosophical and theological faculty, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

+380505590950

o.brodetskyi1979@gmail.com

Research interests: philosophical-religious analysis of religious ethics; philosophy of religion; aesthetics; the interaction of rational and irrational in cognition.

ЗАЙЧЕНКО ОЛЕНА ГЕОРГІЇВНА

<https://orcid.org/0000-0002-0924-0145>

Кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили».

+380672750849

03049, Україна, Київ, Повітрофлотський пр-т 16.

Сфера наукових інтересів: історія релігії, історія культури, культурологія, історія мистецтва, філософська антропологія, гейміфікація.

Zaichenko Olena Georgiivna

<https://orcid.org/0000-0002-0924-0145>

PhD., Senior Research Scientist of National historical memorial reserve «Bykivnianski graves»

+380672750849

Research interests: history of religion, history of culture, cultural studies, history of art, philosophical anthropology, gamification.

КОЛОДНИЙ АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

<https://orcid.org/0000-0001-8717-9936>

Доктор філософських наук, професор; заступник
директор-керівник Відділення релігієзнавства Інституту
філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ

+380674669703

cerif2000@gmail.com

Сфера наукових інтересів: філософія та історіософія
релігії, історія релігійної духовності, релігія в сучасному
світі, релігія та церква в Україні.

Kolodnyi Anatolii Mykolaiovych

<https://orcid.org/0000-0001-8717-9936>

Doctor of Philosophy, Professor; Deputy Director-Head
of the Department of Religious Studies, H.Skovoroda Institute
of Philosophy, NAS of Ukraine,

+380674669703

cerif2000@gmail.com

Research interests: philosophy and historiosophy of reli-
gion, history of religious spirituality, religion in the modern
world, religion and church in Ukraine.

НЕДАВНЯ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

<https://orcid.org/0000-0001-7959-9367>

Кандидат філософських наук, старший науковий
співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ

+380972212947 okyjanka@gmail.com

Сфера наукових інтересів: історія та історіософія ре-
лігії, історія та діяльність УГКЦ, державно-церковні відно-
сини, міжрелігійний діалог.

Nedavnia Olga Volodymyrivna

<https://orcid.org/0000-0001-7959-9367>

Candidate of Philosophy, Senior Researcher, Dpt. of Religious Studies, IF NASU

+380972212947

okyjanka@gmail.com

Research interests: history and historiosophy of religion, history and activities of the UGCC, state-church relations, inter-religious dialogue.

ПАВЛЕНКО ПАВЛО ЮРІЙОВИЧ

<https://orcid.org/0000-0003-3688-6440>

Доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ

+380989589558

pavpavua@gmail.com

Сфера наукових інтересів: історія та філософія релігії, раннє християнство, сучасні християнські церкви, державно-церковні відносини в Україні.

Pavlenko Pavlo Yurievych

<https://orcid.org/0000-0003-3688-6440>

Doctor of Philosophy, Leading Researcher, Dpt. of Religious Studies, IF NASU

+380989589558

pavpavua@gmail.com

Research interests: history and philosophy of religion, early Christianity, modern Christian churches, state-church relations in Ukraine.

ФИЛИПОВИЧ ГЕОРГІЙ

<https://orcid.org/0000-0001-7959-9367>

пошукуєць Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

+380964806454

red.ukr@gmail.com

Сфера наукових інтересів: історія релігії і церкви, українська діаспора, релігія в сучасному світі, релігія та інтернет.

Fylypovych Georgii

<https://orcid.org/0000-0001-7959-9367>

scientific degree seeker, Department of Religious Studies, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine

+380964806454

red.ukr@gmail.com

Research interests:: history of religion and church, Ukrainian diaspora, religion in the modern world, religion and the Internet.

УКРАЇНСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Науковий релігієзнавчий бюлетень

№ 89 # 2019

Головний редактор: А.КОЛОДНИЙ

Дизайн обкладинки: Леся Скубко

Макетування і допоміжна робота: В.Бородіна,

Г. Филипович, Л. Филипович

відповідальний за випуск: Л.Филипович

Формат 60x84/16

Друк офсетний

Гарнітура Times New Roman.

Ум. друке.арк.: 5,93

Наклад 100 прим.

Замовлення № 11

Виготовлювач: ТОВ «КАЛЕНДАР ТМ»

м. Київ, вул. Бориспільська, 9,

01001 Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

ГО "Українська асоціація релігієзнавців"